

ΑΡΧΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙ

ΤΟΜΟΣ 16.

ΕΤΟΣ 16. (1936)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟ ΓΕΩΡΓΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ (*)

ΥΠΟ

ΑΡΙΣΤ. Δ. ΣΙΔΕΡΙ

- I. Ἡ εἰδικένεσις ἐν τῷ δικαίῳ.—Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐθνικοὺς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.—Γεωργικὴ πολιτικὴ καὶ γεωργικὸν δίκαιον.—II Εἰδικὸν κλάδον ἐμπορικὸν δίκαιον, ναυτικόν, βιομηχανικόν, ἐργατικόν δίκαιον, γεωργικὸν δίκαιον.—III Ἡ ἱστορία τοῦ γεωργικοῦ δικαίου.—IV Τὸ γεωργικὸν δίκαιον, ὡς αὐτόνομος κλάδος τοῦ δικαίου.—V Τὸ γεωργικὸν δίκαιον, ἰδιωτικόν καὶ δημόσιον.—Ἀγροτικὸν δίκαιον καὶ γεωργικὸν δίκαιον. Τὰ ἀντιθέτα γεωργικὸν δίκαιον.—VI Τὸ περιεχόμενον τοῦ γεωργικοῦ δικαίου.—VII Τὸ πνεῦμα τοῦ γεωργικοῦ δικαίου.—VIII Σχέσεις τοῦ γεωργικοῦ δικαίου πρὸς τοὺς λοιποὺς κλάδους τοῦ δικαίου.—IX Σχέσεις τοῦ γεωργικοῦ δικαίου πρὸς τὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν γεωργικὴν πολιτικὴν.—X Τὸ Ἑλληνικὸν γεωργικὸν δίκαιον.

I

Ἡ μεγάλη γεωργικὴ ἐν Εὐρώπῃ κρίσις, ἣν ἐπροκάλεσεν ὁ ἀπὸ τοῦ 1870 ἀρξάμενος σφοδρὸς συναγωνισμὸς τῶν γεωργικῶν προϊόντων τῶν

(*) *Βιβλιογραφία* — Th. Hagemann, Handbuch des Landwirtschaftsrechtes Hannover 1897.—E. Weiske, Handbuch des deutschen Landwirtschaftsrechtes 1898.—Nevien de Rotrie, Commentaire des lois rurales de la France 1845.—Kersante, Législation Rurale 1877.—Haberlin, Lehrbuch des Landwirtschaftsrechtes, Berlin 1859.—Bianchi, Corso di legislazione agraria 1887.—Paisant et Pidancet, Cours de lois rurales 1891.—Thomas, Traité de législation rurale, Paris 1897.—Lésage, Cours de législation rurale, Paris 1898—1905.—Croos, Code Rural, Paris 1900.—Agnel, Droit Rural, Paris 1902.—Cabanès, Droit Rural, Paris 1902.—Wautrin et Bonner, Code Rural 1909.—Martin et Cournaul, Le code rural, Paris 1914.—Serpieri, Studi sui contratti agrari, Bologna 1920.—J. Schumacher, Landwirtschaftsrechtes, Leipzig 1921.—C. Bornhak, Grundris des Deutschen Landwirtschaftsrechtes, Leipzig 1921.—S. Fons, Manuel de droit Rural, Paris 1923.—Jouzier, Législation Rurale 1924.—Prof. Ag. Archangeli, Corso di diritto agrario, Bologna 1926—1927.—Dochow, Landwirtschaftsrecht 1927.—R. Haack, Grundriss des in Preussen Geltenden Agrarrechts, Berlin 1927.—Molitor, Landwirtschaftsrecht 1928.—Prof. Giov. Carrara, Corso di diritto agrario

ὑπερποντίων χωρῶν πρὸς τὰ γεωργικὰ προϊόντα τῆς Εὐρώπης (¹) ἔδωσεν, ὥς γνωστὸν, τὴν μεγαλύτεραν ὠθησιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργικῆς πολιτικῆς τῶν Κρατῶν (²). Ἡ πολιτικὴ αὕτη συστηματοποιηθεῖσα ἐφεξῆς ὑπὸ τὴν αὖξουσιν καὶ συστηματικῶς πλέον ἀσχοιμένην ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους, εἰς τὴν οἰκονομίαν ἐστράφη πλέον ὄχι μόνον πρὸς μέτρα, ἀτινα τὸ Κράτος θὰ ἐλάμβανε διὰ τὴν ἀμεσον προστασίαν τῆς γεωργίας κατὰ τοῦ συναγωνισμοῦ τούτου καὶ περιφρούρησιν τῆς ἐθνικῆς ἀγορᾶς καὶ διαθήσιν τῶν ἐθνικῶν προϊόντων, (τελωνειακὴ προστασία, ἐμπορικὴ πολιτικὴ) οὔτε μόνον πρὸς τεχνικὴν καὶ οἰκονομικὴν προαγωγὴν τῆς γεωργίας (τεχνικὴ ἐκπαίδευσις, συνεταιρισμοί, ἀγροτικὴ πίστις), καὶ πρὸς ἐπαγγελματικὴν ὀργάνωσιν (³) ἵνα ἐδραιώσῃ τὴν ἐθνικὴν γεωργίαν. ἀλλ' ἀκόμη καὶ πρὸς εἰσαγωγὴν κανόνων καὶ θεσμῶν ἰδιωτικοῦ τε καὶ δημοσίου δικαίου, δι' ὧν θὰ ὑποκλύνετο, θὰ ἐβελτιούτο καὶ θὰ προήγετο ἡ οἰκονομία τῶν γεωργῶν,

Ἦδη ἀπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἐπακολουθησασῶν κοινωνικῶν μεταβολῶν τοῦ 1830 καὶ τοῦ 1848 (⁴) ἱκανοὶ κανόνες καὶ θεσμοὶ ρυθμίζοντες τὰς γεωργικὰς σχέσεις εἶχον ἀνατραπῇ καὶ νέοι εἶχον καθιδρυθῇ. Ὁ θεσμὸς τῆς ἰδιοκτησίας μὲ τὴν Ἐπαναστατικὴν κατάργησιν τοῦ φεουδαλισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ καὶ μὲ τὴν ἐπακολουθησασαν τὸν κλονισμὸν τοῦτον ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ μεταβολὴν ἐποποιεῖτο ἐπὶ ἄλλης βάσεως. Ἡ κατάργησις τῶν φεουδαλικῶν βαρῶν ἐπὶ τῆς ὑπαίθρου ἐδημιούργει νέας σχέσεις ἐπὶ τῶν δασικῶν ἐκτάσεων, ἐπὶ τῶν βοσκῶν, ἐν γένει ἐπὶ τῶν κοινοχρήσιμων χώρων, ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς γῆς ἔστω καὶ ὑπὸ ἀνάλογα πρὸς τὸ παρελθὸν ὀνόματα (ἐμφύτευσις, μίσθωσις, ἀγροληψία κλπ.) ἐδημιούργει νέας σχέσεις. Τὸ κληρονομικὸν δίκαιον μὲ τὴν ἀτομιστικὴν ἀντίληψιν τῆς ἰδιοκτησίας ἐδημιούργει νέα προβλήματα διὰ τὴν γεωργίαν. Οἱ νέοι θεσμοὶ τῆς γεωργικῆς διοικήσεως, ἀγροτικῆς ἀσφαλείας,

3 τόμοι, Roma (ἀν. ἡμ.).—J. G a u r e, Droit Rural, Paris (ἀν. ἡμ.).—P r e s s u t t i, L' amministrazione pubblica dell' agricoltura in Italia ἐν V. Orlando : Trattato completo di diritto amministrativo Τόμ. 5ος § 89 κ. ἐ.—E. V i t a Codice della legislazione agraria Italiana, Milano (ἀν. ἡμ.).—D a l l o z, Code Rural Paris ἐκδ. 1930.—Γεωργικὴ Νομοθεσία (συλλογὴ Νόμων, ἐκδ. Ὑπουργ. Ἐθν. Οἶκον. ἐπιμελείᾳ Σ. Ἰασεμίδου), Ἀθῆναι 1912.—Γεωργικὴ Νομοθεσία (συλλ. Νόμων, ἐκδοσις Ὑπουργ. Ἐθν. Οἶκονομ. ἐπιμελείᾳ Κ. Λευκιάδου, Ἀθῆναι 1917.—Συλλογὴ Νόμων κλπ. τῆς Γεωργικῆς Ὑπηρεσίας (ἐκδ. Ὑπουργ. Γεωργίας ἐπιμελείᾳ II. Κουτσομητοπούλου), Ἀθῆναι 1922.—Ὅμοιως Παράρτημα Α' ἐκδ. 1924.

1) Βλ. S e r i n g, Die Landwirtschaftliche Konkurrenz Nordamerikas' Berlin 1873.

2) E. P h i l i p p o v i c h, La politique agraire, Paris 1904, σελ. 34.—A. S k a l w e i t, Agrarpolitik, Berlin 1924 σελ. 10.—K. T a l h e i m, Agrarpolitik 1934, σελ. 1—3.

3) Βλ. Α. Δ. Σίδερεη, Τὰ γεωργικὰ Ἐπιμελητήρια «Ἀγροτικὴ Οἰκονομία» ἀρ. 1—5 (1935—1936).

4) Βλ. καὶ Α. Skalweit ἐνθ' ἄνωτ.

ἀγροτικῆς ὀργανώσεως ἐδημιουργοῦν νέον δίκαιον. Ἀλλ' οἱ σκοποί, ὅς ἐφεξῆς ἔθιτεν ἡ γεωργικὴ πολιτικὴ καὶ τὴν εἰσαγωγὴν νέων θεσμῶν προεκάλουν καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἡδὴ θεσμῶν καὶ τῶν κανόνων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἐν σχέσει μὲ τὴν γεωργίαν, μετέβαλλον Οὕτως αἱ γεωργικαὶ σχέσεις ἐμπραγμάτου δικαίου, τὸ δίκαιον τῶν συναλλαγῶν ἐπὶ γαιῶν καὶ γεωργικῶν ἐφοδίων, ὡς καὶ γεωργικῶν προϊόντων, τὸ κληρονομικὸν δίκαιον τῶν γεωργῶν ἐξετερέποντο τῶν παλαιῶν τῶν ἀρχῶν καὶ βίσεων ἵνα ἐπιτύχουν καλλίτερον τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων τῶν γεωργῶν, ὡς γενικῶν συμφερόντων τῆς γεωργίας, ὡς ἐθνικοοικονομικοῦ κλάδου.

Ἡ γεωργικὴ διοίκησις, ἡ γεωργικὴ πρόνοια, ἡ ἀγροτικὴ ἀσφάλεια ἐνεκέντριζον εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον ἴδιον πνεῦμα ἐν σχέσει πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ ἐμορφοῦτο οὕτω ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ νέων θεσμῶν ἴδιον δίκαιον, τὸ γεωργικὸν δίκαιον, ἀπόρροια τῆς νέας κατευθύνσεως τῆς νομοθετικῆς πολιτικῆς τῶν κρατῶν ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν γεωργοοικονομικῶν καὶ γεωροπολιτικῶν σκοπῶν τοῦ συγχρόνου Κράτους.

Ἐφ' ὅσον τὸ ἰθὺνον τὸ ἀστικὸν δίκαιον, ἰδίᾳ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον (1), ἀλλὰ καὶ τὸ νεώτερον (2), ἀτομοκρατικὸν (individualiste) πνεῦμα, τὸ ἀφῆνον τὰ ἄτομον ἀπροστίτευτον εἰς τὴν πάλιν τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων καὶ ἀδιαφοροῦν ὅταν ἡ ἐπικράτησις τῶν δικαιωμάτων τοῦ μὲν εἶναι κώλυμα τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων, ἦτο ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν νέαν νοοτροπίαν τῆς ἐθνικῆς ὁλότητος καὶ ἀλληλεγγύης (3), ἦν ἐκπροσωπεῖ ἡ ἐποχὴ τοῦ παρεμβαισμοῦ καὶ τῆς ἐθνικοοικονομικῆς πολιτικῆς, ἦτο φανερόν ὅτι νέοι κλάδοι τοῦ δικαίου, μὲ διάφορον πνεῦμα καὶ σκοποὺς καὶ μὲ βασικὰς διαφορὰς καὶ μὲ νέους θεσμοὺς θὰ ἐδημιουργοῦντο διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ἐν νόμων σχέσεων τῶν καθ' ἑκάστην κοινωνικῶν κατηγοριῶν καὶ νέοι κλάδοι τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου πρὸς ἐπιστημονικὴν ἀνάλυσιν, ἐμβάθυνσιν καὶ συστηματοποίησιν αὐτῶν. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἐκ τῶν πραγμάτων τὸ γεωργικὸν δίκαιον ἢ γεωργικὴ νομοθεσία (agrarrecht, Landwirtschaftrecht, législation rurale, droit rural, diritto agrario, legislazione agraria) κλάδος μετέχων τοῦ τε ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου δικαίου, σύστημα ἰδιαζόντων γεωργικῶν θεσμῶν.

II

Καθὼς ἡ ἐμπορικοποίησις τῶν συναλλαγῶν εἰς τοὺς νεωτέρους χρό-

1) Καὶ διὰ τοῦτο ἐγένετο βάσις τοῦ νεωτέρου δικαίου τῆς νεωτέρας καπιταλιστικῆς ἐποχῆς βλ. περὶ τοῦ ἀτομιστικοῦ χαρακτῆρος τοῦ P. A. Bonfante Storia di diritto Romano, Firenze 1900.

2) Βλ. L é o n D u g u i t, Les transformations générales de droit privé depuis le code Napoleon, Paris 1912.

3) «Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, παρατηρεῖ ὁ Kohler, διέκτετο ἀληθῶς ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὴν (τὴν ἀρχὴν τῆς ὁλότητος), διότι τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον εἶναι εἰς ὑπερβολὴν ἐξηγμένον· τούτος τοῦ ἀτομικοῦ δικαίου, ἐν αὐτῷ θριαμβεῖ ὁ θεὸς τῆς ἀπομονώσεως» (J. K o h l e r, Τὸ δίκαιον (μετάφρ. Θρασ. Πετιμεζᾶ) Ἀθήναι 1924 σελ. 7.

νοὺς καὶ τὸ νέον πνεῦμα, ὅφ' ὃ ἐν τῇ ἐμπορίᾳ ἔδει νὰ ἐφαρμόζωνται οἱ κανόνες καὶ θεσμοὶ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου ἐδημιουργήσαν τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον (¹) καὶ ἐν τῇ περαιτέρῳ οἰκονομικῇ ἐξελίξει καὶ τῷ ἐκβιομηχανισμῷ τῆς οἰκονομίας τὸ βιομηχανικὸν καὶ περαιτέρῳ τὸ ἐργατικὸν δίκαιον διὰ τὴν εἰδικὴν σημασίαν, ἣν κέκτηται διὰ τὴν βιομηχανικὴν καὶ ἐργατικὴν πολιτικὴν τῶν Κρατῶν ἢ ρύθμισις τῶν ἰδιωτικῶν καὶ ἄλλων ἐννόμων σχέσεων τῶν βιομηχάνων πρὸς τοὺς ἐμπόρους καὶ ἄλλους ἰδιώτας καὶ πρὸς τὸ Κράτος, τῶν βιομηχάνων καὶ τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἐν γένει πρὸς τοὺς ἐργάτας καὶ τούτων μεταξὺ των (²) οὕτως ἐδημιουργήθη ὡς κλάδος τοῦ δικαίου καὶ τὸ γεωργικὸν δίκαιον εἰς τοὺς νεωτάτους χρόνους. Ἡ σύγχρονος μάλιστα τάσις εἶναι νὰ ἀναδειχθῇ καὶ τὸ ναυτικὸν δίκαιον εἰς ἴδιον κλάδον τοῦ δικαίου διὰ τὴν ἰδιομορφίαν τῶν ναυτικῶν σχέσεων, τῆς ναυτικῆς ἐμπορίας καὶ τῶν δι' ὕδατος μεταφορῶν καὶ τὴν εἰδικὴν σημασίαν τοῦ πλοίου, ὡς κέντρου τῶν σχέσεων τούτων (³), σημασίαν, ἣν ἀναλόγως ἔχει τὸ ἀγρόκτημα ἐν τῇ οἰκονομικῇ του θέσει καὶ συγκροτήσῃ (l'azienda agraria) εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὸ γεωργικὸν δίκαιον, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ καθηγητοῦ τοῦ γεωργικοῦ δικαίου εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τοῦ αὐτόθι Πανεπιστημίου κ. Giangastone Bolla (⁴).

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ ἀπόστασις τοῦ ἀστικοῦ ἀπὸ τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον καθίσταται ὁσημέραι μικροτέρα καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου

1) Βλ. Lyon Caen & Renault, Σύστημα ἐμπορ. δικαίου (μετάφρ. Ε. Καρσθάνου) Τόμ. Α' (Ἀθήναι 1932) σελ. 8 κ.έ.—E. Thaller, Traité élémentaire de droit commercial, Paris 1916, σελ. 2 κ.έ.—Θ. Πετιμεζᾶ, Ἐμπορ. Δίκ. Ἀθῆναι 1930, Τόμ. Α' σελ. 3, 27, 28, 32.—Η. Ἀναστασιάδου, Ἐγχειρίδιον Ἐμπορ. Δικαίου, Ἀθῆναι 1923 Α' σελ. 3 κ.έ.

2) Lyon Caen & Renault, Thaller, Θ. Πετιμεζᾶ, Ἀναστασιάδου ἐνθ. ἀν.—Paul Pic, Traité de législation industrielle, Paris 1912, σελ. 1 κ.έ.—H. Capitant, Cours de législation ouvrière, Paris 1912, σελ. 3 κ.έ.—G. Schelle, Le droit ouvrier, Paris 1929, σελ. 1 κ.έ.—Acquini, Sull'autonomia del diritto del lavoro «Archivio Giuridico» (1926) σελ. 215 κ.έ.

3) Βλ. Lyon Caen & Renault, Manuel de droit commercial Paris 1918. σελ. 718 κ.έ.—Θ. Πετιμεζᾶ ἐνθ. ἀν. καὶ Τόμ. Β' σελ. 3 κ.έ.—Η. Ἀναστασιάδου ἐνθ. ἀν. Β' σελ. 3 κ.έ.—Α. Scialoja Sistema del diritto della navigazione, Napoli 1922.—Acquini, Sull'autonomia del diritto marittimo «Archivio Giuridico» Τόμ. 88ος (1922) σ. 220.—Θ. Χαράλαμπίδου, Ἡ γένεσις, ἐξέλιξις καὶ ἐνοποιήσις τοῦ Ἐμπορικοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δικαίου καὶ αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀστικὸν δίκαιον «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» Α' 1930 σελ. 337 κ.έ. βλ. καὶ τοὺς εἰδικωτέρους κλάδους τοῦ Ναυτικοῦ δικαίου καὶ ἐσωτερικῆς ναυσιπλοίας.—C. Smesters & G. Winkelmolen, Droit maritime et droit fluvial, Τόμ. 2, Bruxellrs 1929—1922.—Βλ. καὶ Γ. Πογγῆ, Συγκοινωνιακὸν δίκαιον, Ἀθῆναι 1928, Τόμ. Α'.

4) Ἐν ἀτευθυνθείᾳ μοι: πέρρου ἰδιωτικῇ ἐπιστολῇ.

καὶ ἡ αὐτονομία του ὀλιγώτερον προφανής (παράδειγμα ἡ Ἑλβετία καὶ ἡ Μεγάλη Βρετανία, ὅπου ὁ κώδιξ τῶν ἐνοχῶν τοῦ Ἑλβετικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος εἶναι κοινὸν τμῆμα τοῦ τε ἀστικοῦ καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου καὶ ὅπου τὸ Ἀγγλικὸν κοινοδίκαιον ἀποτελεῖ ἀστικὸν ἅμα καὶ ἐμπορικὸν δίκαιον (¹) καὶ τοῦτο διὰ τὴν ὁσημέραι ἐμπορικοποίησιν τῆς συγχρόνου οἰκονομικῆς ζωῆς, ἔνεκα τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος ἐμπορευματοικῆς οἰκονομίας, τοῦ πνεύματος τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου ἐισχωροῦντος καὶ ἐπικρατοῦντος καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἀστικῶν σχέσεις, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἰσχύει καὶ διὰ τὸ γεωργικὸν δίκαιον. Ἡ εἰδικὴ φύσις τῶν γεωργικῶν ἔργων, καὶ τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας, ἡ θείσι καὶ ἡ ψυχολογία τοῦ γεωργοῦ, ὁ βραδύς-ρυθμὸς τῆς γεωργικῆς ἐξελιξεως, τὸ ἀδύνατον ἐξομοιώσεως τοῦ ἐξόχως κερδοσκοπικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων, ἔργων καὶ συναλλαγῶν πρὸς τὰς γεωργικὰς σχέσεις, καὶ οἱ εἰδικοὶ σκοποὶ τῆς γεωργικῆς πολιτικῆς, ἦν ὑπηρετεῖ τὸ σύνολον τῶν κανόνων τοῦ γεωργικοῦ δικαίου καταδεικνύουν ὅτι ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἀστικοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ εἶναι μεγάλη καὶ πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον ἀσύνιμητος.

III

Οὕτω τὸ γεωργικὸν δίκαιον ἐξειλήχθη εἰς ἴδιον κλάδον κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους.

Εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον δὲν εὐρίσκομεν εἰδικoὺς θεσμοὺς καὶ εἰδικὸν κλάδον δικαίου ἀφορῶντα τοὺς γεωργοὺς καὶ τὴν γεωργίαν, οἱ δὲ κανόνες τοῦ ἀστικοῦ δικαίου εἶναι κοινοὶ διὰ τε τὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν καὶ τὰς λοιπὰς ἰδιωτικὰς σχέσεις, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐμπορίαν καὶ τοῦτο, διότι πλεῖστα εἰς τὰς ἰδιомόρφους γεωργικὰς ὡς καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις ἀναγόμενα θέματα ἐρρουθμίζοντο ὑπὸ τῶν ἐθίμων καὶ τοῦ *jus gentium* (²). Οἱ γεωργικοὶ νόμοι (*leges agrariae*) τοῦ Λικινίου καὶ Σέξτου ὡς καὶ τῶν Γράκχων τοιοῦτοι εἶναι νόμοι στενῶς ἐποικιστικοὶ πρὸς διανομὴν γῆς εἰς ἀκτιήοντας καὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι διοικητικοὶ μᾶλλον νόμοι (³), οἱ δὲ

1) Βλ. *Lyon Caen & Renault* καὶ Ἀναστασιάδου ἐνθ. ἀν. Ἐν τούτοις ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων ἐπικρίνεται σφοδρῶς ἡ τάσις αὕτη ἐνοποιήσεως ἀστικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ δικαίου, ἀκόμη καὶ ἡ τάσις ἐνοποιήσεως ἐμπορικοῦ καὶ ναυτικοῦ καὶ ἐξαίρεται ἡ αὐτονομία τῶν κλάδων τούτων βλ. σχετικῶς τὰ κατὰ τῆς ἐνοποιήσεως ἐπιχειρήματα, ἐναντίον τοῦ Dernburg, Vivante κλπ. ἐ/Θ. Χαράλαμπίδου, ἐνθ. ἀν. σελ. 341 κ. ἐ. καὶ *Acquini* ἐνθ. ἀν.—Ἡ αὐτονομία ὁμως τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου ὡς κλάδου τῆς ἐπιστήμης ἀναγνωρίζεται καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἰσχύει τὸ κοινοδίκαιον (*common law*) σὺν τοῖς νεωτέροις ἐμπορικοῖς νόμοις βλ. *A. Nixon & R. Holland*, *Commercial Law*—London 1911 σελ. 1 καὶ *John Intermaner & Ch. Thwaites* *Principles of the Common Law*—London 1909 σελ. 3.

2) Βλ. *Lyon Caen & Renault*, Σύστημα Ἑμπορ. Δικαίου Α' σελ. 14.

3) *Mommsen*, *Histoire Romaine* (μετάφρ. *De Guerle*) Paris 1863 Τόμ. I σελ. 356 κ. ἐ. II σελ. 273 κ. ἐ. II σελ. 273 κ. ἐ. III σελ. 165 κ. ἐ.

ὑπὸ τὸ ὄνομα γεωργικοὶ νόμοι εἰς τὰ μετὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων χειρογράφα ἀπαντῶντες ἐν Βυζαντίῳ «γεωργικοὶ νόμοι» ἀποτελοῦν κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην (¹) κωδικοποιήσιν ἐθιμικοῦ δικαίου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Σλαύων διαμορφωθέντος ἐν ταῖς ἀγροτικαῖς σχέσεσι τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀνάγονται εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους (ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ Β' τοῦ Ρινομήτου, 685—695 μ. Χ.) (²) καὶ κατοπτρίζουσι προσπάθειαν εὐνοουμένην ὑπὸ τῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων μέχρι τῶν Ἰσαύρων ἡγεμόνων πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ἀπορροφήσεως τῶν μικρῶν ιδιοκτησιῶν ἀπὸ τοὺς μεγάλους γαιοκτῆμονας (³).

Εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Εὐρώπην ὁ ἐπικρατήσας φεουδαλισμὸς ἀνεστάτωσε καὶ τὰς ἀγροτικὰς ἰδίαι σχέσεις, ὡς εἶχον αὐταὶ καθιδρυθῆ διὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κυρίως δικαίου εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ τοῦ ἐθιμικοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ ἐν τῇ Κεντρικῇ. Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ φεουδάρχου, ἡ περιπετειώδης ζωὴ τοῦ Μεσαίωνος καὶ ἡ ἀνάμιξις τόσων λαῶν ἐδημιούργησαν πλῆθος σχέσεων ἐπὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς, ὑπὸ διάφορα ὀνόματα γνωστῶν, *bail*, *cens*, *alleu* κλπ. ἐν Γαλλίᾳ, *precaria*, *prestaria*, *livello*, *colonia*, *masseria*, *calcario*, *pastinato*, *parzionaria* κλπ. ἐν Ἰταλίᾳ, *σολιάτικα*, *μερίδια*, *νόβελα*, *κανίσκια*, συγκράτεια κλπ. ἐν τῇ ὑπὸ τὸν δυτικὸν Τιμαριωτισμὸν Ἑπτανήσῳ καὶ πλῆθος ἰδιοτύπων σχέσεων ἐπὶ κοινοχρήστων γαιῶν, δασικῶν ἐκτάσεων, ὑδάτων, ὡς καὶ ἰδιότυπον κληρονομικὸν δίκαιον ἐν Γερμανίᾳ (*anerbrenrecht*, *fidei Komis*) καὶ ἰδιότυπον περιουσιακὸν τῶν συζύγων δίκαιον (*communanté des biens*) ἐν Γαλλίᾳ, δίκαια καὶ θεσμούς, ἅτινα ἐτροποποιήσαν τὸ κατὰ βάσιν ἰσχυρὸν Ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ ἀποτελοῦσι τὸ ἐξ ἐθίμου δίκαιον (*droit coutumier*) (⁴). Ἐν τοῖς σκοτεινοῖς ἐκείνοις χρόνοις δὲν ἦτο δυνατόν, ὡς εἰκός, νὰ μελετηθῇ τὸ γεωργικὸν δίκαιον τῆς ἐποχῆς.

1) Τὴν ἀντίθετον γνώμην ὑπεστήριξεν ὁ πολὺς Zachariae von Ligenthal θεωρῶν τούτους νόμους τῶν Ἰσαύρων.

2) Τὴν γνώμην ταύτην περὶ τοῦ χρόνου τῶν γεωργικῶν τούτων νόμων ἔργασε πρῶτος ὁ Mortreuil: *Histoire du droit byzantin etc.* Τόμ. 3 (1843—1846).

3) Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ρώσου ἱστορικοῦ Pacenko (Σλαβοῦσανική νομοθεσία) καὶ τοῦ Ἀμερικανοῦ Asburner βλ. Ferrini: *Edizione critica de. νόμος γεωργικὸς ἐν Byzantinische Zeitschrift* Τόμ. 7ος (1898) σελ. 558 κ. ἔ. καὶ W. Ashburner: *The farmer law ἐν The Journal of hellenic Studies* Τόμ. 30ος (1910) σελ. 85 κ. ἔ. καὶ V e r n a d s k y : *Sur l' origine de la loi agraire byzantine* (νόμος γεωργικὸς) εἰς «Βυζάντιον» Τόμ. 2ος (1925) σελ. 169—180, βλ. καὶ T e s t a u d : *Des rapports des puissants et des petits propriétaires ruraux dans l' Empire Byzantin an X siècle* Bordeaux 1898 καὶ B r i s s a u d : *La régime de la Terre dans la société étatiste du Bas Empire*, Paris 1927.

4) Βλ. E s m e i n, *Cours d' histoire du droit francais*, Paris 1910.—P e r t i l e, *Storia del diritto italiano*, Torino 1894.—Καθηγ. A r r i g o S o l m i, *Sullo sviluppo storico dei contratti agrari nel medio evo ἐν Rivista di diritto agrario* 1922 No 1.—I. Τυπάλδου, Ἡ Φεουδαρχία καὶ ἡ γεωργία κατὰ τὰς Ἰονίους νήσους, Ἀθῆναι 1864.

Κατὰ μείζονα λόγον ἐν τῇ δουλωθείσῃ ὑπὸ τοῖς Τούρκους Ἑλλάδι. Ἐν τοῖτοις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Διαφωτισμοῦ παρατηροῦμεν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ κυρίως προσπάθειαν συστηματικῆς μελέτης τῶν ἀγροτικῶν σχέσεων καὶ τοῦ διέποντος ταύτας δικαίου. Ὁ Leiser ἐν τῇ συγγραφῇ του *Jus georgicum sive de praediis* (Λειψία 1678) προσπαθεῖ νὰ ἐκθέσῃ συστηματικῶς τὸ γεωργικὸν τῆς Γερμανίας δίκαιον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Γερμανικοῦ (*jus germanicum*) καὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ὁ Trotz τὸ αὐτὸ ἐπιχειρεῖ διὰ τὸ Βέλγιον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ ἐθιμικοῦ δικαίου (*), ὡς καὶ ὁ Hagemann (*), ὁ Feltmann, ὁ Lipenius (*). ἰδίᾳ δ' ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Gaspare Domenico Romussi (*), ὁ De Luca καὶ ἄλλοι (*).

Ὁ Ναπολεόντειος κώδιξ (*code civil*) διεπόμενος ἀπὸ τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ πρώην καθεστῶτος (*l'ancien régime*) καὶ ἀπὸ τὰς ἀρχάς τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐνότητος τοῦ δικαίου κατήργησε πᾶν τὸ προηγούμενον δίκαιον διὰ τοῦ ἀπὸ 30 ventose XII ἔτους (21 Μαρτίου 1804) (*), τὸ τε Ρωμαϊκὸν καὶ τὸ ἐθιμικὸν δίκαιον πάντα τὰ ἔθιμα, ἅτινα ἀπετέλουν μέγα μέρος τοῦ τότε γεωργικοῦ δικαίου, δεχθεῖς ὅμως ρητῶς τὴν διὰ τῶν ἰσχυόντων ἐθίμων συμπληρωματικὴν ρύθμισιν πολλῶν ἀγροτικῶν σχέσεων, εἰς ἃ παραπέμπει (ὡς ἄρθρ. 590 ἐπὶ ἐπικαρπίας, ἄρθρ. 645 ἐπὶ ὀμβρίων ὑδάτων, ἄρθρ. 1135 ἐπὶ δικαιοπραξιῶν, ἄρθρ. 1648 ἐπὶ ἀγοραπωλησίας, ἄρθρ. 1736 ἐπὶ μισθώσεως, ἄρθρ. 1748 ἐπὶ ἀγρότου μισθωτοῦ, ἄρθρ. 1753 ἐπὶ ὑπομισθώσεως, ἄρθρ. 1770 ἐπὶ μισθώσεως ἀγροκτιήματος κλπ.) (*), ὡς καὶ κανόνας τινας ρυθμιστικoὺς τῶν ἀγροτικῶν σχέσεως, τεθέντας διὰ τῶν νόμων 28 Σεπτεμβρίου 1791 περὶ ἀγοφυλακῆς καὶ 14 Floréal XI (Μαΐος 1803) περὶ ρεόντων ὑδάτων. Ἡ προσπάθεια θέσεως Ἀγροτικοῦ κώδικος (*code rural*) ἐν Γαλλίᾳ δὲν ἐτελεσφόρησεν εἰσέτι (*). Ὑπὸ τὸ ὄνομα *Code rural* καλοῦσι σήμερον ἐν Γαλλίᾳ συλλογὴν—οὐχὶ ἐπίσημον κώδικα—νόμων γεωργικῶν ἐκδοθέντων μετὰ τὸ 1881, ἐν ἧ συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ παλαιοὶ νόμοι περὶ

1) T r a t z, *Jus agrarium romanum*, Franquerae 1753.

2) ἐνθ. ἀν.

3) Βλ. ἄρθρον τοῦ ἐν Πίζῃ καπ. B i a g i o B r u g i, *Per la storia de diritto agrario ἐν Rivista di diritto agrario* 1923 No 2.

4) *De re agraria*: Florentiae 1836.

5) Βλ. B i a g. B r u g i ἐνθ. ἀν.—Βλ. καὶ καθ. C a r a r a ἐνθ. ἀν. Τόμ. Α'.

6) «A compter du jour on ces lois seront exécutées, les lois romaines, les ordonnances, la coutumes générales ou locales, les règlements, cessent d'avoir force de loi générale ou particulière dans la matière qui sont l'objet des dites lois composant le present code». (M. P l a n i o l, *Traité élémentaire de droit civil* Τόμ. Α' (Paris 1915) σελ. 29.

7) Βλ. M. P l a n i o l ἐνθ. ἀν. σελ. 6.—Βλ. D a l l o z, *Code rural et code forestier* (Collections petits codes Dalloz), ἐκδ. 1930.

8) Βλ. G. B a u d r y — L a c a n t i n e r i e, *Precis de droit civil*, -Paris 1912, Τόμ. Α', σελ. 20.

ἀγροτικῆς ἀστυνομίας, ἀγροφυλακῆς κλπ. ὡς ἐτροποποιήθησαν διὰ νεωτέρων νόμων ('). Μόνον τὸ Δασικὸν δίκαιον ἐκωδικοποιήθη ἐν τῇ ἀπὸ 2 Μαΐου 1827 *code forestier* (').

Τὸ Γαλλικὸν τοῦτο παράδειγμα ἠκαλούθησε καὶ τὸ Ἰόνιον Κράτος, ὅταν εἰσήγαγε τὸν Ἰόνιον Ἀστικὸν Κώδικα, μετὰφρασιν κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ Γαλλικοῦ Ναπολεοντείου Κώδικος (').

Τὸ αὐτὸ ἠκολούθηθη καὶ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Ἰταλικοῦ Ἀστικοῦ κώδικος (1865) ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ διὰ τοῦ ἀρθρ. 48 τοῦ εἰσαγωγικοῦ τοῦ κώδικος τούτου νόμου (') κατηργήθησαν οἱ τοπικοὶ κώδικες «καὶ τὰ ἔθιμα, εἰς ἃ ρητῶς δὲν ἀναφέρεται ὁ κώδιξ» («gli usi e le consuetudini, a cui il codice stesso espressamente non si riferisce») εἰς τὰ θέματα ἐκεῖνα ἅτινα πραγματεύεται ὁ εἰσαχθεὶς κώδιξ («nelle materie che formano oggetto del nuovo codice»). Ἡ κατήργησις αὕτη τῶν ἐθίμων καὶ ἰδίως τῶν γεωργικῶν, ἅτινα ἀπετέλουν ὀλόκληρον τμήμα ἴδιον τοῦ δικαίου (τὸ ἀγροτικὸν δίκαιον) δικαίως κατηγορεῖται ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ τῆς Ρώμης καθηγητοῦ τοῦ ἀγροτικοῦ δικαίου Γιὸν. Carrarra ('). Οἱ καθηγηταὶ Ageo Arcangeli τοῦ γεωργικοῦ δικαίου ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ τῆς Βολωνίας καὶ B. Brugi τοῦ ἀστικοῦ δικαίου ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ τῆς Πίζης θεωροῦσι πολλὰ τῶν γεωργικῶν ἐθίμων, ὡς ἰσχύοντα, καίτοι εἰς ταῦτα δὲν ἀναφέρεται ὁ κώδιξ, ἐρμηνεύοντες τὴν ἐκφρασιν τοῦ ἀρθρ. 48 τοῦ ἄνω νόμου «εἰς τὰ θέματα ἐκεῖνα, ἅτινα πραγματεύεται ὁ κώδιξ» (nelle materie che formano oggetto del nuovo codice), ὡς δηλωτικὴν ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν γεωργικῶν ἐθίμων καθεστῶς γεωργικὸν δίκαιον δὲν ἐθίχθη ὑπὸ τοῦ κώδικος, περιέχοντος τὸ γενικὸν ἀστικὸν δίκαιον καὶ οὐχὶ τὸ εἰδικόν, γεωργικὸν δίκαιον. Τὸ ζήτημα ὁμῶς συζητεῖται καὶ ἀντίθετοι ἐκδοχαὶ ὑπο-

1) Ἡ μελέτη τοῦ γεωργικοῦ δικαίου, τῶν ἐθίμων καὶ εἰδικῶν θεμάτων, ὡς καὶ γενικῶς ὀλοκλήρου τοῦ κλάδου τούτου τοῦ δικαίου ἐγένετο ἀντικείμενον πλείστων συγγραφῶν, καθ' ὅλον τὸν μετὰ τὸν *Code Civil* αἰῶνα, ὡς βλ. ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρόντος βιβλιογραφίᾳ.

2) Βλ. Baudry Lacantinerie ἐνθ. ἀν — Dalloz ἐνθ. ἀν.

3) Οὕτω κατὰ τὴν ἀπὸ 10 Μαρτίου 1841 πράξιν (IH') τοῦ Ἐβδόμου Κοινοβουλίου τοῦ Ἠνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων «οἱ Ἑνετικοὶ νόμοι καὶ πᾶς ἄλλος νόμος, κανονισμὸς ἢ ἔθιμον γενικὸν ἢ τοπικὸν ἐναντίον εἰς τὰς διατάξεις τῶν ρηθέντων κωδίκων θέλουσι παύσει ἀπὸ τῆς ρηθείσης ἡμέρας (δηλ. ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Κώδικος, 1 Μαΐου 1841) ὡς νόμοι τούτων τῶν Νήσων». Ἡ πράξις αὕτη (act. νόμος) ἐτροποποιήθη πῶς δι' ὀλίγον μεταγενεστέρας πράξεως (MG') τοῦ αὐτοῦ Κοινοβουλίου ἐχούσης οὕτω: «Οἱ ἑνετικοὶ νόμοι [καὶ πᾶς ἄλλος νόμος, κανονισμὸς ἢ ἔθιμον θέλουσι παύσει ἰσχύοντες, ὡς νόμοι τοῦ Κράτους ὡς πρὸς τὰ ἀντικείμενα, περὶ τῶν ὀποίων διαλαμβάνουσιν οἱ εἰρημένοντες κώδικες».

4) R. D. 30 Novembre 1865 No 2606 contenente le disposizioni transitorie per la attuazione del Codice Civile del regno d' Italia.

5) Βλ. G. Carrarra, *Corso di diritto agrario*. Τόμ. Α', σελ. 53—55.

στηρίζονται υπό τε τῆς νομολογίας καὶ τῆς ἐπιστήμης (¹). Πλείστοι ὁμως γεωργικοὶ νόμοι ἐκδοθέντες μετὰ τὸν κώδικα, ὡς καὶ προσπάθεια συλλογῆς καὶ κωδικοποιήσεως τῶν ἐθίμων (²), ὡς ζωντανοῦ γεωργικοῦ δικαίου, δι' ἣν συνέστη καὶ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ (commissione reale) (³) ἔδωσιν ὠθησθαι εἰς μεγάλην ἐν Ἰταλίᾳ κίνησιν ὑπὲρ τῆς συντάξεως κώδικος ἀγροτικοῦ δικαίου (*).

Ἐν ταῖς γερμανικαῖς χώραις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ καθ' ὅλον τὸν 19ον, τῇ ἐπιδράσει τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, τῷ ἐκχρηματισμῷ τῆς γεωργίας, τῇ πολιτικῇ προόδῳ τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ, ἰδίως ἀπὸ τῆς ἀναστατώσεως τοῦ 1848, δι' ἣς κατελύθη βαθμιαίως ὁ φεουδαλισμὸς ἐν τῇ Κεντρικῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ συστηματοποιήσει τῆς γεωργικῆς πολιτικῆς τοῦ νεωτέρου Κράτους πλείστοι νόμοι ἐρρῶθισαν διάφορα γεωργικοῦ δικαίου, ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου, θέματα, ἀποτελοῦντες ἴδιον κλάδον τοῦ δικαίου. Ὁ ἀπὸ τοῦ 1900 ἰσχύσας δι' ὁλόκληρον τὴν Γερμανίαν Ἀστικὸς Κώδιξ ἀφῆκε ἐκτὸς αὐτοῦ τὰ πλείστα τῶν θεμάτων τοῦ γεωργικοῦ δικαίου, αἵνα ρυθμίζονται ὑπὸ τῶν γεωργικῶν τούτων νόμων καὶ ἐθίμων. Ὁ θεσμὸς τοῦ οἰκογενειακοῦ καταλιστεῦματος (Familienfideikomisse), ἡ κληρονομικὴ μίσθωσις γῆς, τὰ τῶν ἀδαιρέτων οἰκογενειακῶν κτημάτων

1) Βλ. B. Brugi, Valore giuridico e importanza delle consuetudini specialmente nel diritto agrario, «Rivista di diritto agrario» 1924 No 1.— Ag. Arcangeli, Corso di diritto agrario, Τόμ. Α' σελ. 21 κ. ἐ.—R. abeno A., Delle consuetudini rurali nei rapporti con l'odierno codice civile Italiano. «Questioni attuali di legislazione e giurisprudenza rurali» Torino 1872 σελ. 13 κ. ἐ.—Verga L' art. 48 delle disposizioni transitorie e i diritti e le consuetudini anteriori al codice «Foro Italiano» 1929 I σελ. 324.—Βλ. καὶ G. Carrara ἐνθ. ἀν. σελ. 9.

2) Ὁ καθ. G. Bolla ἐκδίδει ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου 1931 εἰδικὸν περιοδικὸν «Archivio Vittorio Scialoja» εἰς μνήμην τοῦ κατὰ τὸ 1933 ἀποθανόντος διαπρεποῦς καθηγητοῦ V. Scialoja, διὰ τὴν συλλογὴν, μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τῶν γεωργικῶν ἐθίμων. Εἰς τὸ 1ον φύλλον ὁ καθ. A. Bertola δημοσιεύει κείμενον παλαιοῦ ἑλληνικοῦ χειρογράφου τῆς Πάτμου, περὶ τοῦ ἐκεῖ κατ' ἐθίμον κληρονομικοῦ δικαίου.

3) Βλ. «Rivista di diritto agrario» 1924 σελ. 334, 338—1929 σελ. 229—1930 σελ. 423, 425.—Βλ. καὶ ἄρθρα τοῦ ἐν Ρώμῃ καθηγ. Luigi Luzatti: La raccolta nazionale delle consuetudini agrarie καὶ Francesco Guerrazzi !! «corpus» delle consuetudini agrarie ἐν «Rivista di diritto agrario» 1924 σελ. 338 κ. ἐ., 395 κ. ἐ.

4) Βλ. ἐπὶ τούτου ἄρθρα τῶν καθηγητῶν Ces. Vivante, L. Luzatti, G. Valeri, F. Luzatto, V. Scialoja, Man. Siotto Pintor, B. Brugi καὶ ἄλλων ἐν «Rivista di diritto agrario» 1928 σελ. 17, 201, 367. 1930 σελ. 3 κ. ἐ.—Τὴν ἐπὶ θεμάτων γεωργικοῦ δικαίου Ἰταλικὴν βιβλιογραφίαν, τὴν πλουσιωτέραν πασῶν, κατεσπαρμένην εἰς πλῆθος νομικῶν καὶ γεωργοοικονομικῶν περιοδικῶν ἀδυνατοῦμεν νὰ παραθέσωμεν. Τὴν γενικὴν βιβλιογραφίαν βλ. εἰς τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος βιβλιογραφίαν.

(Anerubentrecht). τὸ ὕδατικὸν δίκαιον, τὸ δίκαιον τῆς θήρας καὶ τῆς αἰλίας, τὸ δασικὸν δίκαιον, ἡ μίσθωσις ἀγροτικῶν ἐργατῶν, οἱ περιορισμοὶ τῆς ἰδιοκτησίας διὰ κοινήν ὠφέλειαν, τὰ περὶ ἀναδιαμελισμοῦ γῆς, καὶ τὰ περὶ τῶν ἀγροτικῶν ὁδῶν, τὰ περὶ δανείων ἐγγείων βελτιώσεων, τὰ τῆς ἀσφαλίσεως τῶν καρποφόρων δένδρων, τῶν περὶ κτηματικῶν βιβλίων, τὸ δίκαιον τῶν μελισσῶν κλπ. ρυθμίζονται ὑπὸ τῶν εἰδικῶν γεωργικῶν νόμων, ὡς ἴδιον δίκαιον, ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον (*).

Ἐν Ἑλλάδι, ἐλάχιστοι μὲν νόμοι πρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ὑπουργείου Ἑθνικῆς Οἰκονομίας (1911) καὶ τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας (1917), ὡς δὲ περὶ δενδροφθορᾶς, περὶ ποιμνοβοσκῆς, οἱ σταφιδικοὶ νόμοι, ἀπὸ τοῦ 1893, ὁ περὶ Θεσσαλικοῦ γεωργικοῦ ταμείου καὶ περὶ ἀγροφυλακῆς, γεωργικῶν σταθμῶν καὶ γεωργικῆς ἐκπαιδεύσεως, πλεῖστοι δὲ μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῶν ἄνω ὑπουργείων καὶ τὴν ἔναρξιν ἀσκήσεως καὶ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους γεωργικῆς πολιτικῆς (*), ὧν σπουδαιότεροι ὁ ἀγροτικὸς νόμος, οἱ ἐμφυτευτικοί, οἱ περὶ γεωργικοῦ ἐνεχύρου καὶ γεωργικοῦ ἐνεχυρογράφου, περὶ πλυσματικοῦ ἐνεχύρου καπνῶν, περὶ συναλλάγων ἐπὶ καπνοῦ, ἐπὶ σταφυλῶν, ἐπὶ ζύων, περὶ καταπολεμήσεως νόσων τῶν φυτῶν, περὶ συνεταιρισμῶν, ἐπιμελητηρίων καὶ ταμείων προνοίας ἐλαιοπαραγωγῆς, περὶ γεωργικῆς διοικήσεως, ἀγροτικῆς πίστεως καὶ ἐκπαιδεύσεως, περὶ ἀγροφυλακῆς κλπ. (*) ἀπετέλεσαν ὁλόκληρον κλάδον δικαίου, ἄνευ ὅμως συστηματικῆς ἢ ἐπισήμου κωδικοποιήσεως.

Τὸ διὰ τοῦ Β. Δ. τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835 εἰσαχθέν, ὡς ἀστικόν, ἐν Ἑλλάδι Ρωμαϊκὸν δίκαιον ἀφῆκεν, ὡς γνωστὸν ἰσχύοντα ὅπου ἐπεκράτησαν τὰ ἔθιμα, ὅσα πολυχρόνιος καὶ ἀδιάκοπος συνήθεια ἢ δικαστικαὶ ἀποφάσεις καθιέρωσαν. Αἱ γνωσταὶ συλλογαὶ ἐθίμων (*) ὀλίγιστα περιέχουν γεωργικὰ ἔθιμα. Τὰ δικαστήρια ἀπέφυγον τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐθίμων, ὅπου ταῦτα ἦσαν εἰς μεγάλην ἀντίθεσιν πρὸς τὸ γραπτὸν δίκαιον, ὁξύναντα, ὡς εἶδομεν ἑλλοχῶν (*) τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα ἐν Θεσσαλίᾳ. Τὸ γεωργικὸν δίκαιον, εἴτε εἰς τὰ εἰδικὰ ζητήματα, εἴτε συστηματικῶς ἐλάχιστη ἀπησχόλησε τοῦ Ἑλλήνας νομικοῦς (*).

1) Βλ. E. Bornhak, Grundriss des D. Landwirtschaftsrechtes Leipzig 1921 σελ. 8—17.—R. Haack, Grundriss des in Preussen geltenden Agrarrechtes—Berlin 1927 σελ. 1—13.

2) Βλ. Α. Δ. Σίδερει, Ἡ Γεωργικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν λήξασιν ἐκατονταετίαν. Ἀθῆναι 1934.

3) Βλ. τοὺς νόμους τοῦτους ἐν ταῖς εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ἀναφερομέναις συλλογαῖς Λευκάδης, Ἰασεμίδη, Κουτσομητοπούλου.

4) Maurer (1833), Χρυσανθοπούλου (1853), Καλλιγὰ (1843), Ζέπου (1921).

5) Α. Δ. Σίδερει, Ἡ Γεωργ. πολιτικὴ σελ. 67.

6) Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν Δ. Ἀντωνιάδου, Τὸ δίκαιον τῶν μελισσῶν, Ἀθῆναι 1907. Π. Ἀντωνιάδου, Περὶ τῶν Ὑδάτων κατὰ τὸ Ρωμ. Δικ. καὶ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐφαρμογὴν τοῦ. Πάρις 1907—καὶ καθ. Μπαλῆ, Νομικαὶ σχέ

IV

Οὕτως ἐμορφώθη τὸ γεωργικὸν δίκαιον, ὡς σύγχρονος κλάδος τοῦ δικαίου. Εἴτε ὡς σύνολον κανόνων εἰδικῶν (γεωργικὴ νομοθεσία), ὡς φρονεῖ ὁ Planiol (1), εἴτε ὡς εἰδικὸς τοῦ δικαίου κλάδος, τὸ γεωργικὸν δίκαιον ἀποτελεῖ ἴδιον μέρος τοῦ καθ' ὅλου δικαίου. Ἡ αὐτονομία του δὲν δύναται νὰ συζητηθῇ πλέον. Τὸ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ageo Archangeli ἐγερωθέν ζήτημα εἰς ἐμβριθεῖ συζήτησιν ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ εἰδικοῦ περιοδικοῦ, ὅπερ ἐκδίδει ὁ ἐν Φλωρεντία καθηγητὴς τοῦ ἀγροτικοῦ δικαίου Giangastone Bolla «Rivista di diritto agraria», ἂν δηλ. δύναται νὰ ὑπάρξῃ αὐτόνομος κλάδος τοῦ δικαίου, ὅταν δὲν ἔχει ἰδίᾳς βασικὰς ἀρχάς, πού νὰ τὸν διακρίνουν βασικῶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους κλάδους, ὁρθῶς ἀπεκρούσθῃ ὑπὸ πλείστων ἐκ τῶν συζητητῶν. Μὲ τὸ κριτήριον τοῦτο δὲν θὰ ἦτο δυνατόν οὔτε τὸ ἐμπορικόν, οὔτε τὸ βιομηχανικόν, οὔτε τὸ ἐργατικόν, οὔτε τὸ ναυτικόν δίκαιον νὰ ἀποτελέσωσι εἰδικοὺς κλάδους, οὔτε τὸ συνταγματικόν, τὸ διοικητικόν, τὸ ποινικόν κλπ., κλάδους τοσοῦτον εἰδικῶς ἀναπτυχθέντας καὶ τοσοῦτον προαγαγόντας τὴν καθόλου ἐπιστήμην τοῦ δικαίου ἐν τῇ καταμερισμῷ καὶ τῇ εἰδικεύσει τῆς νομικῆς ἐργασίας. Οὔτε αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ τοῦ δικαίου, τοῦ τε ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου ἔμειναν αἱ αὐταί, ὡς καθώρισαν αὐτὰς οἱ Ρωμαῖοι διὰ τὸ ἰδιωτικόν, ἢ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις διὰ τὸ νεώτερον δημόσιον δίκαιον. Τὸ ἐμπορικόν δίκαιον (πτώχευσις, τίτλοι εἰς τὸν κομιστήν, ἐνεχυρόγραφα κλπ.), τὸ βιομηχανικόν (βιομηχανικὴ ἰδιοκτησία, σήματα, προνόμια εἰρεοιτεχνίας), τὸ ναυτικόν (ἰδιοκτησία πλοίων, εὐθύνη ἐφοπλιστῶν, ναυάγια), τὸ ἐργατικόν (ἐπαγγελματικὸς κίνδυνος, ἀσφαλίσεις, ὁμαδικαὶ συμβάσεις) ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῶν βασικῶν ἀρχῶν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἀλλ' ἐξαιρέσεις τοσοῦτον ἀξιολόγους, ὥστε δὲν δύναται τις εἰς τὰ θέματα ταῦτα νὰ θεωρῇ ἀπαρσαλεύτους τὰς βασικὰς τοῦ δικαίου ἀρχὰς καὶ τόσον πολλὰς, ὥστε ἀναντιρρήτως πρόκειται περὶ νέου δικαίου, κοινὸν μόνον ἔχοντος μὲ τὸ ἀστικόν δίκαιον γενικὰς τινὰς ἀρχὰς. Οὔτε ἡ θεωρία τοῦ καθηγητοῦ Archangeli εὐσταθεῖ, ὅτι δηλ. δὲν δύναται τὸ γεωργικόν δίκαιον νὰ εἶναι ἰδιωτικόν ἅμα καὶ δημόσιον καὶ ὅτι μόνον, ὡς ὑποκλάδος τις τοῦ ἀστικοῦ δικαίου δύναται νὰ νοηθῇ. Οὔτε εὐσταθεῖ καὶ τὸ λεγόμενον ὅτι τὸ γεωργικόν δίκαιον κυρίως, ὡς εἰδικὸς

σας ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐν «Μελέται ἐπὶ τοῦ ἰσχύοντος ἀστικοῦ δικαίου», Ἀθῆναι 1927,— βλ. καὶ Α. Δ. Σίδερι, Γεωργικὴ φορολογία, Ἀθῆναι 1930. Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς γεωργικῆς μας φορολογίας, Ἀθῆναι 1931. Ἡ Γεωργικὴ πολιτικὴ κλπ., Ἀθῆναι 1934. Τὰ γεωργικὰ Ἐπιμελητήρια «Ἀγροτικὴ Οἰκονομία» 1935 — 1936 (Τεύχ. 1—5).

1) M. Planiol ἐνθ. ἀν. σελ. 11.

2) Βλ. τὴν συζήτησιν ταύτην καὶ τὰ ἄρθρα τῶν καθηγητῶν Valeri. F. Luzzatto, Luigi Luzzatti, Vivante, Graziani, Archangeli, Scialoja, M. Siotto Pintor, Brugi, Arias, Zanobini καὶ ἄλλων ἐν «Rivista del diritto agrario» 1928 No 1o, No 3, No 4. 1928 No 1-3, 4-6, 7-9. 1934 No 2.

κλάδος τοῦ διοικητικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου ἐν γένει δικαίου (γεωργικὴ διοίκησις καὶ δημοσία δρωῖσις τοῦ κράτους—γεωργικὴ πολιτικὴ) δύναται νὰ νοηθῇ, τὸ μὲν διότι εἰς τὴν σημερινὴν ἐξέλιξιν τοῦ δικαίου μὲ τὴν αὐξουσαν συνεργασίαν τοῦ Κράτους ἐν τῇ οικονομικῇ ζωῇ ἡ διάκρισις μεταξὺ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου δικαίου ὁσημέραι γίνεται ἀμβλυτέρω, τὸ δὲ διότι καὶ τῶν ἤδη ἀνεγνωρισμένων κλάδων τοῦ δικαίου ἐμπορικοῦ, ναυτικοῦ κλπ. ἡ συγκρότησις ἀποτελεῖται, κατὰ κοινὴν ἀναγνώρισιν ἐκ κανόνων τοῦ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου δικαίου. Τὸ ὑπὸ τοῦ ἐν Πίζῃ καθηγητοῦ Guido Zappalini ἐπικαλούμενον παράδειγμα τοῦ Ἑκκλησιαστικοῦ δικαίου ὡς ἀνεκαθεν ἀναγνωριζομένου, ὡς ἰδίου κλάδου τοῦ δικαίου καὶ ἐπὶ τῶν βάσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου καὶ οὐχὶ ἐπὶ ἰδίων βάσεων στηριζομένου καὶ ἀποτελουμένου ἐκ κανόνων ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου δικαίου εἶναι ἔτερον πρόσθετον ἐπιχείρημα, εἰς ὃ θὰ ἠδύνατο νὰ προστεθῇ καὶ ἕτερον παράδειγμα, τὸ ὑπὸ τῶν διεθνολόγων καλλιεργούμενον διεθνὲς ἰδιωτικὸν δίκαιον.

«Πρέπει, παρατηρεῖ ὁ ἐν Πίζῃ καθηγητὴς Biagio Brugi, νὰ ἀποκρούσωμεν μίαν προκατάληψιν ὅτι διήθεν τὸ κοινὸν δίκαιον, θαναμαστόν δημοίωγμα τῶν παρελθόντων αἰώνων, ἀποτελεῖ μίαν πλήρη ἐνότητα χωρὶς εἰσχώρησιν εἰδικῶν δικαίων. Μακρόθεν ἡ ἐνότης αὕτη φαίνεται, πρᾶγματι, πλήρης, ἀλλ' ὅταν εἰσέλθῃ τις εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ κοινοῦ δικαίου βλέπει ὅτι ἡ ἐνότης αὕτη καὶ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς περιέχει πολλὰ τὰ διάφορα.

.....Οἱ κώδικες ἔδωσαν τὴν ἔννοιαν μιᾶς ἀπολύτου ἰσότητος, ὅπου αἱ διαφοροποιούσαι ποιότητες τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων συνεχω-νεύθησαν εἰς οἷον μεταφυσικὴν ποσότητα. Ἐλαβον ὑπ' ὄψει μᾶλλον τὴν δικαιοπραξίαν παρὰ τοὺς δικαιοπρακτοῦντας, τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας παρὰ τοὺς ἰδιοκτῆτας, συνήθως εἰς ἀντιθέσεις συμφερόντων μεταξὺ τῶν! Αὕτη ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ τὴν πολύμορφον πραγματικότητα ἐπολεμήθη μόνον εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον καὶ ἐλάχιστα εἰς τὸ ἀστικόν. Ὑποστηρίζοντες τὴν αὐτονομίαν τοῦ ἀγροτικοῦ δικαίου ὑποστηρίζομεν τὴν ἐπικράτησιν εἰς σχέσεις τινὰς τῶν εἰδικῶν συμφερόντων τῆς γεωργίας καὶ τῶν γεωργῶν. Εἶναι τοῦτο λογικὴ συνέπεια τῆς συγκροτήσεως τῆς κοινωνίας εἰς τάξεις καὶ κατηγορίας. Τοιοῦτην ἐπικράτησιν ἀναγνωρίζει ἐνίοτε καὶ ὁ ἀστικὸς κώδιξ. Οὕτω ἐν ἀρθρῷ 544 ὁρίζει «ἐγχειρομένων διαφορῶν μεταξὺ ἰδιοκτητῶν διὰ τὴν χρῆσιν ὕδατος ὁ δικαστὴς δέον νὰ συμβιβάζῃ τὸ συμφέρον τῆς γεωργίας πρὸς τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας ὡς καὶ ἐν ἀρθρῷ 578 Ἄλλ' ἡ συστηματικὴ αὕτη διάπλασις τῶν ἀγροτικῶν σχέσεων εἶναι ἀντικείμενον τοῦ ἀγροτικοῦ δικαίου» (').

Ἄλλως τε, προσθέτει ὁ ἐν Μιλάνῳ καθηγητὴς τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου Fabio Luzatto, αὐτονομία ἐνὸς κλάδου τοῦ δικαίου οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ

1) B. B r u g i, Per l'autonomia del dititto agrario ἐν «Rivista di diritto agrario» 1928 No 4 σελ. 183 κ. ἔ.

ειδίκευσις· καὶ ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ ὑπάρχουσι θεσμοὶ μόνον εἰδικῶς ἐν τῇ γεωργίᾳ ἀπαντῶντες, ὡς ἡ ἐμφύτευσις, ἡ μίσθωσις ἀγροτικῶν κτημάτων, ἡ ἀγροληψία κλπ. (').

• Ἐὰν θέματα δὲ τῆς γεωργικῆς δράσεως, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἐν Φλωρεντίᾳ καθηγητῆς Manfr. Siotto Pintor, μᾶς παρουσιάζουν σήμερον πλήθος πολὺπλοκον ἀπόψεων, δράσεων, συνδυασμῶν, ἀδιανοήτων εἰς τὸ παρελθόν καὶ δημιουργῶν ἀφθόγνου σειρᾶς εἰδικῶν νόμων. Ἰσχύουν ἐν τούτοις γενικοὶ τινες κανόνες ἀπρόσφοροι ἢ ἐντελῶς ἀντίθετοι ἢ ἐπιζήμιοι, γραπτοὶ εἰς παλαιὰ κείμενα, ἀνταποκρινόμενοι εἰς καταστάσεις παρωχημένας ἢ ἀνιστοιχοῦντες εἰς θέματα μόνον ἐξωτερικῶς ὅμοια. Ἡ γεωργία ἔχει ἐπείγουσαν ἀνάγκην στελέχους κανόνων προσφόρων καὶ συστηματικῶς διατεταγμένων, ποὺ νὰ ὑποβάλλουν εἰς ὀργανικὴν πειθαρχίαν τὰς πράξεις καὶ τὰς σχέσεις πρὸς τὴν παραγωγὴν καὶ ἐμπορίαν τῶν προϊόντων τῆς γῆς πρὸς τὴν ἀγροτικὴν πίστιν, τὰς βελτιώσεις, τὴν συνένωσιν τεμαχισμένων ἀγροκτημάτων κλπ.» (').

Ἐπὶ πλέον, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ καθ. Gion. Carrara ὑπάρχουσι γεωργοοικονομικὰ θέματα, ἵνα ματαίως παλαίει ἡ νομολογία νὰ λύσῃ ἐκ τῶν ἀνεπαρκῶν κανόνων τοῦ κοινοῦ δικαίου(*). Τὸ ζήτημα τῆς τύχης τῶν βελτιώσεων, αἱ ἐπιφέρει ὁ μισθωτῆς ἐπὶ τοῦ μισθίου ἀγροκτήματος, ὁ τρόπος τῆς ἀποζημιώσεώς του, ἡ ἀσφάλειά του περὶ τῶν ἐγγείων τούτων βελτιώσεων ἐν περιπτώσει μεταβιβάσεως τοῦ κτήματος, πλεῖστα ζητήματα τῶν σχέσεων ἀγρολήπτου καὶ ἀγροδότου, τὰ δίκαια τῶν τέκνων τῶν συνεργούντων εἰς οἰκονομίαν τοῦ ἀγροκτήματος τῆς οἰκογενείας, τὸ διαιρετὸν τοῦ κληρονομούμενου ἀκινήτου καὶ ἄλλα ματαίως δύνανται νὰ λυθῶσιν ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς μισθώσεως, τῆς ἐταιρίας, κληρονομικοῦ δικαίου κλπ. (*), οὔτε οἱ ἀγρο-

1) F. L u z z a t t o, Ancora l' autonomia del diritto agrario αὐτόθι No 7 σελ. 375 κ. ἐ.

2) M a n f r. S i o t t o P i n t o r : Per un codice agrario ἐν «Rivista di diritto agrario» 1928 No 1 σελ. 17 κ. ἐ.—Βλ. καὶ Dr L u i g i B o t t i n i, Il diritto agrario αὐτόθι No 7 σελ. 392 «L'ambiente agrario ha caratteri sociali che lo distinguono e che occorre tener presenti nel dettar norme giuridiche che ad essi si riferiscono».

3) G. C a r r a r a ἐνθ. ἀν. Τόμ. Α' σελ. 15 κ. ἐ.

4) Βλ. G. C a r r a r a αὐτόθι σελ. 16 κ. ἐ. Καὶ παρ' ἡμῖν τὰ θέματα ταῦτα δὲν θίγονται καὶ ὑπὸ τῶν ἀσικολόγων καὶ ἐρμηνευόντων τὰς περὶ μισθώσεως ἐταιρίας κλπ. ἀρχὰς τοῦ Ρ. Δ., ἡ δ' ἐθιμικὴ ρύθμισις τούτων εἶναι ἀμελέτητος. Ὁ Ἰόνιος Κῶδιξ ἔχων εἰδικὸν κεφάλαιον διὰ τὰς ἀγροτικὰς μισθώσεις, κατὰ μίμησιν τοῦ Γαλλικοῦ ἀναφέρεται ἐπὶ τινων τῶν θεμάτων τούτων εἰς τὰ ἔθιμα. Πλεῖστα ὁμῶς ζητήματα ἐν τούτῳ ἐγεννήθησαν. Τὸ ὡς Ἐφετεῖον καὶ ὡς Ἀκυρωτικὸν δικάζον ἐπὶ Ἰονίου Πολιτείας Ἀνώτατον Συμβούλιον δι' ἀποφάσεώς του ἀπὸ 10 Ἰουλίου 1854 ἀπεφάνθη λ. χ. ὅτι ἡ μίσθωσις ἐλαιοτριβείου ἀνάγεται εἰς τὴν ἀγροτικῶν κτημάτων μίσθωσιν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν τῶν ἀσικῶν. Περὶ τῆς θέσεως καὶ τῶν δικαίων τῶν τέκνων τῶν ἐργαζομένων ἐν τῇ κοινῇ οἰκονομίᾳ τὰ Ἰόνια

τικοί ἐργάται, ἐργάται γῆς, προσωρινοὶ συλλογεῖς ἐλαιῶν, θερισταί, τρυγηταί, δραγάται κλπ. δύνανται νὰ ὑπαχθῶν εἰς τὸ ἐργατικὸν δίκαιον τῆς βιομηχανίας, οὔτε αἱ γεωργικαὶ ἀσφάλειαι εἰς τὰς συνήθεις ἀσφαλείας τοῦ ἀσφαλιστικοῦ (ἐμπορικοῦ) δικαίου. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἡτιολογημένως γίνεται προσφυγὴ εἰς τὰ τοπικὰ ἔθιμα, ἵτινα ὅμως δὲν ἐξελισσονται κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς ἐξελίξεως τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας καὶ τὸς ἀντιλήψεις τῆς γεωργικῆς πολιτικῆς, συνθετικῶς ὁρώσης τὰ γεωργοοικονομικὰ προβλήματα.

Ὡς δὲ προσθίεται τέλος ὁ ἀοίδιμος καθ. V. Scialoja, ὁ νομικὸς δέον νὰ ταξινομήσῃ τοὺς σχετικοὺς πρὸς τὴν γεωργίαν νομικοὺς κανόνας καὶ νὰ φέρῃ εἰς φῶς τὴν πλήρη σημασίαν των καὶ τὸν σύνδεσμόν των, ἀποδεικνύων ποῖον τὸ πνεῦμα αὐτῶν, ἡ καταγωγὴ, ὁ λόγος, ὁ λογικὸς των δεσμὸς πρὸς τὰς γενικωτέρας ἀρχάς. Διὰ τοῦτο τὸ ἀγροτικὸν δίκαιον καὶ ὁ ἀγροτικὸς κώδιξ δέον νὰ περιέχουν τὸ τε ἰδιωτικὸν καὶ τὸ δημόσιον εἰδικὸν τῆς γεωργίας δίκαιον, ἀπὸ τῆς ἐμφυτεύσεως, μισθώσεως, ἀγροληψίας, γεωργικοῦ ἐνεχύρου, ἑδ. ιτικοῦ δικαίου, γεωργικῶν συναλλαγῶν μέχρις τῆς γεωργικῆς διοικήσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως, ἀγροτικῆς ἀστυνομίας καὶ γεωργικῆς φορολογίας ἀκόμη, διὰ τὴν εἰδικὴν σημασίαν, ἣν αὕτη ἔχει διὰ τὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν (').

Τὸ ἀγροτικὸν δίκαιον καὶ ὁ ἀγροτικὸς κώδιξ προσδιορίζουν οὕτω σαφῶς τὴν νομικὴν εἰκόνα τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς γεωργικῆς του οἰκονομίας (azienda agricola) ὡς ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου τοῦ ἀγροτικοῦ δικαίου (').

Οὕτω τὸ κριτήριον τῆς αὐτονομίας τοῦ εἰδικοῦ κλάδου τοῦ δικαίου δὲν κεῖται εἰς τὴν εἰδικότητα τῶν βασικῶν ἀρχῶν του, διαφόρων τοῦ κοινοῦ δικαίου. Οὔτε τοῦ κοινοῦ δικαίου αἱ ἀρχαὶ μένουν ἀπαρασάλευτοι τῆς κοινωνικοοικονομικῆς ἐξελίξεως τιθεμένης νέας ἀρχάς, αἵτινες, ὡς ἐξαίρεσις ἀπὸ τῶν βασικῶν ἀρχῶν καὶ μὲ ἀλλοῖον εἰδικὸν πνεῦμα ἀναπτύσσονται εἰς νέους συνεχῶς κλάδους τοῦ δικαίου δημιουργουμένους διὰ τὴν καλυτέραν αὐτοῦ μελέτην ἐμβάθυνσιν, ἀνάπτυξιν, συστηματοποίησιν καὶ ἐφαρμογὴν πρὸς ἐπίτευξιν τῶν κοινωνικῶν σκοπῶν, δι' οὓς ὑπάρχει, ζῆ καὶ διαπλάσσεται τὸ δίκαιον. Ἄλλως τε, τέλος, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ καθηγητὴς Zanobini «ἐὰν ἀναζητήσωμεν ἐπὶ τῇ βάσει τίνων κριτηρίων ἐγένοντο αἱ παραδεδομένα διακρίσεις τοῦ δικαίου εὐρίσκομεν ὅτι αὗται ἀντιστοιχοῦσιν ἐν μικροτέρῳ μέτρῳ εἰς φυσικὴν τινα διαφοροποίησιν, ἣν ἕκαστος κλάδος παρουσιάζει καὶ περισσότερον ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἀνάγκην, ὅπως οἱ νομικοὶ καὶ ὁ νο-

δικαστήρια ἐξηκολούθουν νὰ ἐφαρμόζωσι τὰς τοῦ Βενετικοῦ δικαίου ἀρχὰς περὶ τῆς *societa fraterna* κλπ.

1) V. Scialoja, *Diritto agrario e codice civile* ἐν «*Rivista di diritto agrario*» 1928 No 7 σελ. 13 κ. ἐ.

2) Ἄρθρον τοῦ ἀοιδίου καθηγητοῦ τοῦ ἐν Πώμῃ Πανεπιστημίου Luigi Luzzatti ἐν «*Rivista di diritto agrario*» 1923 No 3 σελ. 249.

μοθέτης ἔχωσιν ἠνωμένους ὅλους τοὺς κανόνας τοὺς ἀναφερομένους εἰς ἐκάστην ἀνθρωπίνην δρᾷσιν καὶ τοῦτο διὰ λόγους ἐπιστημονικοὺς καὶ πρακτικούς. Ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίση τις ὅτι οἱ διάφοροι κλάδοι τοῦ δικαίου ὁρίζονται πάντοτε ἐκ τῆς δράσεως, ἥτις εἶναι ἀντικείμενον τῶν κανόνων αὐτῶν· τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον ἐκ τοῦ ἐμπορίου, τὸ διοικητικὸν ἐκ τῆς δημοσίας διοικήσεως, τὸ ποινικὸν ἐκ τοῦ ἀδικήματος καὶ τῆς ἐγκληματικῆς δράσεως. Τοῦτο ἀπὸδεικνύει ὅτι οὐχὶ ἴδιοι χαρακτῆρες τῶν κανόνων, ἀλλὰ τῆς εἰδικῆς δράσεως ἀποτελοῦσι τὴν βᾶσιν τῶν δικαρίσεων» (1).

Ἐὰν δ' ἡ ἀνίγκη ἐπιστημονικῆς ἐμβαθύνσεως ὠδήγησε πάντοτε εἰς τὸν τοιοῦτον καταμερισμὸν τοῦ ἔργου τοῦ νομικοῦ καὶ εἰς τὴν εἰδίκευσιν τῶν διαφόρων κλάδων τοῦ δικαίου, σήμερον ἡ ἀνίγκη αὕτη εἶναι μεγαλυτέρα. Ἐν τῇ βιαθείᾳ σήμερον κοινωνικῇ διαφοροποιήσῃ τὸ δίκαιον δὲν δύναται νὰ εἶναι ἔκφρασις τῆς γενικῆς τοῦ ἔθνους θελήσεως ἀφρημένως ἢ ὡς ἀθροίσματος τῶν ἀτομικῶν θελήσεων. Τείνει ν' ἀποτελῇ ὄργανικὸν ὅλον, μέσον ὅρον, συνισταμένην τῶν διαφόρων ὁμαδικῶν θελήσεων, ἐκφραζουσῶν τὰ διαφοροποιημένα κατὰ τάξεις, κατὰ κοινωνικὰς κατηγορίας, καθ' ὁμάδας ὁμαδικὰ συμφέροντα. Αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ δικαίου ἐκφράζουσιν πῶς γενικά τινα συμφέροντα καὶ γενικάς τινας περὶ δικαίου ἀντιλήψεις. Τὰ εἰδικὰ δίκαια, τὰ ἀντιστοιχοῦντα μάλιστα εἰς ἰδίους ἐθνικοοικονομικοὺς κλάδους (ἐμπορικόν, βιομηχανικόν, ἐργατικόν, γεωργικόν δίκαιον) ἐκφράζουσιν τὰ εἰδικὰ συμφέροντα καὶ τὰς εἰδικὰς σχέσεις τῶν κλάδων τούτων καὶ οἱ κανόνες αὐτῶν ἐκδηλοῦσι τὸ ἴδιον πνεῦμα τοῦ οἰκείου κλάδου. Ἐπὶ πλέον ἡ ρυθμιστικὴ ἐπέμβασις τοῦ Κράτους εἰς τὴν οἰκονομίαν, ἡ ἐθνικοοικονομικὴ (ἐμπορικὴ, βιομηχανική, ἐργατικὴ, γεωργικὴ κλπ.) πολιτικὴ διαπλάσσει τὸ τε κοινὸν καὶ τὰ εἰδικὰ δίκαια κατὰ τὰς εἰδικὰς ἐκάστου κλάδου καὶ τὰς συνθετικὰς τῆς ὅλης οἰκονομίας κατευθύνσεις. Ἐἴν, πάντοτε, καθε θεσμὸς τοῦ θετικοῦ δικαίου θέτει ἓνα πρόβλημα νομοθετικῆς πολιτικῆς (stellt rechtspolitische probleme) (2) καὶ ἀποβλέπει εἰς ἓνα σκοπὸν πολιτικόν(3), μεταβάλλων καὶ ἀποκαθιστῶν τὴν ἰσορροπίαν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Cattaneo (4) σήμερον ὅτε τὸ Κράτος ἀσχεῖ ρυθμιστικὴν ἐπέμβασιν ἐπὶ τῆς οἰκονομίας καὶ διαπλάσσει κατὰ τὸ ἀνώτερον ἐθνικοοικονομικὸν συμφέρον τῆς ὁλότητος τὰς σχέσεις καὶ ρυθμίζει τὴν δρᾷσιν τῶν καθ' ἕκαστον ἐθνικοοικονομικῶν

1) Guido Zanobini, Il problema dell' autonomia del diritto agrario. «Rivista di diritto agrario» 1928 No 7 σελ. 370.

2) Βλ. J. Kraft Rechtsoziologie in Handwörterbuch der Soziologie Γ' Τόμος 1931 σελ. 477.

3) «Il mezzo di cui usa il legislatore per creare la norma é giuridico; ma il criterio che lo guida ed il fine cui mira sono politici... la politica primeggia sul diritto» (A. L. Levi, Filosofia del diritto Bologna 1920 σελ. 87, 89).

4) Βλ. L. Levi αὐτόθι σελ. 87.

κλάδων, σήμερον ἡ εἰδίκευσις τῶν κλάδων τῆς νομοθεσίας εἶναι προφανῶς ἀναγκαιοτέρα. Οἱ γενικοὶ κανόνες τοῦ κοινοῦ δικαίου δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς. Εἶναι τόσαι αἱ ἐκτροπαὶ ἀπὸ τῶν κοινῶν ἀρχῶν καὶ ἡ ἀνάδειξις ἰδίων ἔστω καὶ μερικωτέρων ἀρχῶν, ὥστε ἡ θέσις εἰδικῶν δικαίων καὶ ἡ οὐστηματοποιήσις αὐτῶν εἶναι προφανής (¹).

Ἐντεῦθεν ἡ εἰδίκευσις ἐν τῇ νομικῇ ἐργασίᾳ πρὸς συναγωγὴν τῶν γενικῶν ἐννοιῶν τῆς νομικῆς διαρθρώσεως τῶν ποικίλων σχέσεων ἐν τῷ πνεύματι τῆς εἰδικῆς ἐκάστου κλάδου νομοθεσίας εἶναι οὕτω ἀνάγκη καὶ ἐπιστημονικὴ καὶ πρακτικὴ καὶ κοινωνικὴ. Ἐρμηνεία, κατασκευὴ, σύστημα, οἱ τρεῖς βασικοὶ τρόποι νομικῆς ἐργασίας (²) ἀποκτοῦν εἰδικὴν σημασίαν ἐν τῷ ἀναδεικνυμένῳ πνεύματι καὶ ταῖς γενικαῖς ἀρχαῖς ἐκάστου εἰδικοῦ δικαίου. Καὶ ὁ εἰδικὸς αὐτοῦ κλάδος, ὡς κλάδος οὕτω τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καθίσταται προδήλως ἀπαραίτητος. Ἐξ οὗ καὶ ἡ αὐτονομία ἐκάστου εἰδικοῦ δικαίου καὶ ἐν προκειμένῳ τοῦ γεωργικοῦ δικαίου (³).

Τὸ γεωργικὸν δίκαιον ἐβρίδυνε νὰ διεκδικήσῃ τὴν αὐτονομίαν του, διότι καὶ ἡ γεωργικὴ πολιτικὴ ἐβρίδυνε νὰ ἐμφανισθῇ. Ἡ ἀνάπτυξις ὅμως τῆς γεωργίας, ὡς τεχνικῆς, τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας, ὡς εἰδικοῦ κλάδου τῆς οἰκονομικῆς, τὰ κενὰ τοῦ κοινοῦ δικαίου καὶ ἡ ἀνεπάρκειά του πρὸς οὐσιαστικὴν ἀντιμετώπισιν πολλῶν γεωργοοικονομικῶν ζητημάτων τῆς νεωτέρας γεωργοοικονομικῆς ζωῆς, τὸ πλῆθος τῶν νεωτέρων γεωργικῶν, νόμων ἐν ἐφαρμογῇ τῆς ἀσκουμένης κατὰ τοῖς νεωτάτους χρόνους γεωργικῆς πολιτικῆς ἐγέννησαν ἀπαραιτήτως τὴν ἀνάγκην τοῦ εἰδικοῦ τούτου κλάδου τοῦ γεωργικοῦ δικαίου. Σήμερον ὅτε τὰ προβλήματα τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας (ιδιωτικῆς καὶ κοινωνικῆς) καὶ τὰ προβλήματα τῆς γεωργικῆς πολιτικῆς τίθενται ἐν παρομοίᾳ πρὸς τὰ τοῦ ἐμπορίου, τῆς ναυτιλίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς ἐργασίας, τῶν τραπεζῶν, τῆς πίστεως καὶ τῆς συγκοινωνίας μὲρ καὶ ἡ γεωργία δὲν εἶναι πλέον ἀφημένῃ εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐκάστου τῶν ἀγροτῶν δύναμιν καὶ ἰδιοτροπίαν καὶ ὁ κλάδος τοῦ γεωργικοῦ δικαίου, ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου λαμβάνει ἰδιαίτερον νόημα καὶ ἰδιαίτεραν σημασίαν.

V

Τὸ γεωργικὸν δίκαιον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν θεσμῶν ἐκεί-

1) Βλ. καὶ E. Ehrlich, Grundzüge der Soziologie des Rechts. München 1929.—F. Jerusalem Soziologie des Rechts, Jena 1922.—L. Wenger Der heutige Stand der römischen Rechtswissenschaft, München 1927.—K. Renner, Die Rechtsinstitute des Privatrechts und ihre Soziale Funktion. Tübingen 1929.—Nardi Greco, Sociologia giuridica, Roma 1907.—G. Cornil, Δοκίμιον Νομικῆς Κοινωνιολογίας (μετάφρ. Π. Φικιώρη). Ἀθήναι 1926.

2) Βλ. G. Radruch, Φιλοσοφία τοῦ δικαίου (μετάφρ. Ν. Ταζεδάκη), Ἀθήναι 1923 σελ. 163 κ. ε.

3) Βλ. καὶ ἄρθρον τοῦ διαπρεποῦς ἐν Φλωρεντίᾳ καθηγητοῦ Gino Arias Il diritto agrario ἐν «Rivista di diritto agrario» 1923 No 4 σελ. 197 καὶ ἐπ.—γλ. καὶ G. P. Pesce αὐτόθι σελ. 20.

νων, οἵτινες ρυθμίζουν τὰς σχέσεις τῶν γεωργῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς ὀργανισμοὺς δημοσίου δικαίου, τὰς προκυπτούσας ἐκ τῆς γεωργικῆς τῶν οἰκονομίας.

Τῆς οἰκονομίας τοῦ γεωργοῦ βάσις εἶναι τὸ ἀγρόκτημα, ἐξ οὗ ἐν συνδυασμῷ μετὰ κτηνοτροφίας ἀποζῇ ὁ γεωργός, καλλιεργητὴς εἴτε τοῦ ἰδίου του κτήματος, εἴτε ἀλλοτρίου ὑπὸ οἰανδήποτε σχέσιν κατεχομένου (ἐμφυτευτής, μισθωτής, παικτωτής, ἀγρολήπτης κλπ.). Ἐκ τῆς καλλιεργείας τοῦ ἀγροκλήματος ὄθεν καὶ ἔνεκα ταύτης καὶ ἐκ τῆς συναφοῦς πρὸς τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἀγροκλήματος κτηνοτροφίας ὁ γεωργὸς ἔρχεται εἰς διαφόρους σχέσεις ἰδιωτικὰς καὶ δημοσίας, ἐμπραγμάτων καὶ προσωπικῶν, ἢ νομικῇ ρύθμισις τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὸ γεωργικὸν δίκαιον.

Τὸ γεωργικὸν δίκαιον ὄθεν ἀφορᾷ τοὺς γεωργοὺς καὶ τὴν οἰκονομίαν τῶν (1). (1) γαιοκλήμων ὁ ἐκμεταλλευόμενος τὸ κτῆμα του δι' ἀλλοτρίων χειρῶν, ὁ ἐκμισθὼν ἢ δίδων εἰς ἀγροληψίαν ἢ ἐμφύτευσιν αὐτὸ δὲν εἶναι κ υ ρ ῖ ω ς γεωργός, μᾶλλον πρὸς τὸν ἔμπορον ὁμοιάζων, οἷτε ὁ μισθωτὸς ἐργάτης τοῦ ἀγροῦ (οἱ braccianti π.χ. ἐν Ἰταλίᾳ) εἶναι γεωργὸς ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν (2).

Διαιρεῖται τὸ γεωργικὸν δίκαιον εἰς ἰδιωτικὸν γεωργικὸν δίκαιον καὶ εἰς δημόσιον. καθ' ὅσον αἱ ὡς ἄνω σχέσεις εἶναι ἰδιωτικαί, μεταξὺ ἰδιωτῶν, ἢ δημόσιαι, τῶν γεωργῶν δηλ. πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς δημοσίου δικαίου ὀργανισμούς. Ἀλλ' οὔτε πᾶσαι αἱ ρυθμίζουσαι τὰς ἰδιωτικὰς σχέσεις τῶν γεωργῶν νομικαὶ διατάξεις, οὔτε πᾶσαι αἱ ἀφορῶσαι τὰς πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς ὀργανισμοὺς δημοσίου δικαίου σχέσεις τῶν γεωργῶν ἀνήκουν εἰς τὸ γεωργικὸν δίκαιον. Εἰς τὸ ἰδιωτικὸν γεωργικὸν δίκαιον ἀνήκουν οἱ κανόνες οἱ ρυθμίζοντες τὰς ἐκ τῆς οἰκονομίας τοῦ ἀγροκλήματος τῶν γεωργῶν προκυπτούσας ἰδιωτικὰς σχέσεις. Εἰς τὸ δημόσιον γεωργικὸν δίκαιον ἀνήκουν οἱ κανόνες οἱ ρυθμίζοντες δημοσίας σχέσεις γεννηθείσας πρὸς ἅμεσον τῆς οἰκονομίας τῶν γεωργῶν ἐξυπηρέτησιν (γεωργικὴ διοικήσεις, γεωργικὴ αὐτοδιοικήσεις, γεωργικὴ ὀργάνωσις, γεωργικὰ πρόνοια κλπ.).

Εἰς τὸ δημόσιον γεωργικὸν δίκαιον ἀνήκει καὶ τὸ διεθνὲς γεωργικὸν δίκαιον, ὅπερ ἀποτελεῖται ἐκ γεωργικῶν συμβάσεων μεταξὺ διωφόρων κρατῶν (Διεθνῆς σύμβαισις Βέρνης (1878) πρὸς καταπολέμησιν τῆς φυλλοξήρας, διεθνῆς σύμβαισις Ρώμης (1920) πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀκρίδων, Βαλκανικὴ συμφωνία μεταξὺ τῶν παραγουσῶν Ἀνατολικά καπνὰ χωρῶν πρὸς καθορισμὸν τῆς καλλιεργείας καπνοῦ, διάφοροι ζωοτεχνικαὶ καὶ κτηνιατρικαὶ συμβάσεις κλπ.) καὶ ἐκ τῶν κανόνων τῶν καθοριζόντων τὰς σχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις τῶν Κρατῶν πρὸς Διεθνῆς Γεωργικοὺς ὀργανισμοὺς (3) (Διεθνὲς Γεωργικὸν Ἰνστιτοῦτον ἐν Ρώμῃ, Διεθνὲς Γραφεῖον

1) Βλ. καὶ G i o v. C a r r a r a, Corso di diritto agrario. Τόμ. Α' σελ. 73.

2) G. C a r r a r a, Corso di diritto agrario αὐτόθι.

3) G, C a r r a r a ἐνθ. ἀν. σελ. 67.

οἴνου κλπ.) (¹) ὡς καὶ τῶν κινόντων τῶν διεπόντων τὴς διεθνῆς σχέσεως ὀργανισμῶν γεωργικοῦ χαρακτῆρος (²).

Τὸ γεωργικὸν δίκαιον καλεῖται συνήθως καὶ ἀγροικὸν δίκαιον (droit agraire, droit rural, diritto agrario, diritto rurale, Landwirtschaftsrecht, Agrarrecht) (³). Θεωρῶ τὸν ὅρον γεωργικὸν δίκαιον στενώτερον, ἀπορῶντα τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν καὶ ἐπὶ τὴν ἔννοίαν ταύτην χρησιμοποιῶ αὐτόν. Ἀγροικὸν δίκαιον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅμοιόν τὸ γεωργικὸν καὶ τὸ δασικὸν δίκαιον (droit forestier, Forstrecht) (⁴).

VI

Εἰς τὸ γεωργικόν, λοιπόν, δίκαιον ἀνήκουν αἱ περὶ κατοχῆς καὶ ιδιοκτησίας γεωργικῶν ἀκινήτων καὶ γεωργικῶν ἐφοδίων, ζώων καὶ προϊόντων νομικαὶ διατάξεις, αἱ περὶ ἐμπραγμάτων ἐπὶ ἀλλοτρίου κτήματος δικαιωμάτων, αἱ περὶ κοινοχρήστων ἐκτίσεων καὶ βοσκῶν, αἱ περὶ συνιδιοκτησίας, τὸ ὕδατικὸν δίκαιον (Wasserrecht), αἱ περὶ ἐμπραγμάτου ἀσφαλείας, γεωργικοῦ ἐνεχύρου καὶ γεωργικοῦ ἐνεχυρογράφου καὶ περὶ πλασματικοῦ ἐνεχύρου λ.χ. καπνῶν, ὡς παρ' ἡμῖν, αἱ περὶ ἐλευθερίας καλλιιεργείας (περιορισμοὶ λ.χ. καλλιιεργείας καπνοῦ, ἀπαγόρευσις καλλιιεργείας χασίς, ἀπαγόρευσις κοπῆς ἐλαιοδένδρων, ὡς παρ' ἡμῖν, ὑποχρεωτικὰ φυτοπαθολογικὰ μέτρα, ὑποχρέωσις συλλογῆς ἀκανθῶν καὶ ζιζανίων, ὡς ἐν Γαλλίᾳ. ἀπαγόρευσις χρήσεως ὠρισμένων μέσων ἐν τῇ καλλιιεργείᾳ καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν προϊόντων λ.χ. ἀπαγόρευσις ἀποστάξεως οἶνοπνεύματος ἐκ καρπῶν τινῶν καὶ ἄλλων ἀμυλωδῶν προϊόντων, ὡς παρ' ἡμῖν, ὑποχρέωσις χρήσεως ὠρισμένων μέσων καὶ μεθόδων ἐν τῇ καλλιιεργείᾳ), αἱ περὶ συμπράξεων καὶ συνεταιρισμῶν, αἱ κατὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς γῆς σχέσεις, ἐμφύτευσις, μίσθωσις, ἐπίμορτος μίσθωσις, κληρονομικὴ μίσθωσις, μπάσταινα παρ' ἡμῖν, πάκτωσις, ἀγροληψία κλπ., αἱ κατὰ τὴν κτηνοτροφίαν σχέσεις, συμπράξεις κτηνοτρόφων, τσελιγγάτο παρ' ἡμῖν, κτηνομίσθωσις καὶ κτηνοληψία (βλ. ἄρθρ. 159 κ. ἐ. Ἰον. Ἀστ. Κωδ.), τὸ κληρονομικὸν τῶν γεωργῶν δίκαιον, ἀπαγόρευσις ἐλευθερίας τεμαχισμοῦ γῆς, ἀναπαλλοτρίωτον καὶ ἀκατάσχετον, (οἰκογενειακὸν κτῆμα bien de famille. homes-

1) Βλ. G. de Micheli s, I problemi agrari internazionali «Rivista di diritto agrario 1928 No 4 σελ. 189.

2) Βλ. A. D. Sidéris, Pour une chambre d' agriculture Interbalkanique «Les Balkans» 1931.

3) Ἐν Γερμανίᾳ γίνεσθαι ὑπὸ τινῶν διακρίσεως μεταξύ γεωργικοῦ δικαίου (Landwirtschaftsrecht) καὶ ἀγροικοῦ δικαίου (agrarrecht), τοῦ ὅρου agrarrecht περιλαμβάνοντος μόνον τὴν νεωτέραν γεωργικὴν νομοθεσίαν καὶ οὐχὶ τὸ γεωαγικὸν δίκαιον εὐρέως, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη. (Βλ. H a a c k, Grundriss des in Preussen geltenden Agrarrechts. Εἰσαγωγή).

4) Περὶ συγχρητικῶν γεωργικοῦ δικαίου καὶ διεθνούς τούτου γραφείου βλ. «Rivista di diritto agrario» 1921 σελ. 559 καὶ 1931 σελ. 603.

tead), αἱ περὶ ἀνυδιαμελισμοῦ τῆς γῆς (remembrement), διατάξεις, ἡ ἐποικιστικὴ νομοθεσία, ὁ ἀγροτικὸς νόμος, οἱ ἐμφυτευτικοί, αἱ γεωργικαὶ συμβάσεις (λ. χ. ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ ἐμπορία σταιφίδος, συμβάσεις ἐπὶ καπνοῦ, σταφυλῶν κλπ., ὡς παρ' ἡμῖν), αἱ ἐπὶ ζώων συμβάσεις, ἀγροτικά (ἀστικοῦ δικαίου) ἀδικήματα ἐξ ἀνθρώπων, ζώων, ὑδάτων κλπ., ἡ γεωργικὴ διοικήσις, κεντρικὴ καὶ περιφερειακὴ, ἡ γεωργικὴ αὐτοδιοίκησις καὶ οἱ αὐτόνομοι ὄργανισμοὶ γεωργικοῦ σκοποῦ, (Γεωργικὰ Ἐπιμελητήρια, Γεωργικὰ ταμεῖα, Γεωργικὰ γραφεῖα κλπ.), ἡ ἀγροτικὴ πίστις καὶ αἱ γεωργικαὶ ἀσφάλειαι, ἡ ἀγροτικὴ ἀστυνομία (police rurale) καὶ ἡ ἀγροτικὴ ἀσφάλεια, ἀγροτικά (ποινικά) ἀδικήματα καὶ ἀγροτικαὶ παραβάσεις, ἡ γεωργικὴ φορολογία, τὸ Λιεθνὲς Γεωργικὸν δίκαιον κλπ.

Ἡ νομικὴ αὕτη ὦλη διακρίνεται εἰς ἰδιωτικὸν γεωργικὸν δίκαιον καὶ εἰς δημόσιον (¹). Ἡ διάκρισις αὕτη ἔχει οὐ μόνον ἐπιστημονικὴν, ἀλλὰ καὶ πρακτικὴν σημασίαν διὰ τὴν μελέτην τῆς καθόλου ὦλης τοῦ γεωργικοῦ δικαίου. Δὲν εἶναι ὅμως πάντοτε ἀπολύτως δυνατὴ ἡ διάκρισις καὶ ταξινόμησις τῶν γεωργικῶν θεσμῶν εἰς θεσμοὺς ἰδιωτικοῦ καὶ εἰς θεσμοὺς δημοσίου δικαίου, πολλῶν τούτων κοινωνούντων ἀμφοτέρων τούτων τῶν κλάδων τοῦ δικαίου (²). Καὶ ἀνήκουσι μὲν, προφανῶς, εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον οἱ θεσμοὶ οἱ ἀφορῶντες τὸν τρόπον κατοχῆς, κτήσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς, τὰ ἐμπράγματα δίκαια καὶ ἡ γεωργικὴ ἐμπράγματος ἀσφάλεια, αἱ περὶ τῶν δικαιοπραξιῶν ἐπὶ ἀκινήτων καὶ κινητῶν, ζώων καὶ προϊόντων διατάξεις καὶ αἱ περὶ κληρονομικοῦ δικαίου, εἰς τὸ δημόσιον δὲ δίκαιον αἱ περὶ γεωργικῆς διοικήσεως, ἀγροτικῶν ποινικῶν ἀδικημάτων καὶ ἀγροτικῆς ἀστυνομίας, πλὴν τόσον αἱ διατάξεις περὶ ἐλευθερίας τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ τοῦ καλλιεργητοῦ διὰ τὸ εἶδος καὶ τὴν ἔκτασιν, ὡς θὰ καλλιεργήσῃ, ὡς καὶ αἱ περὶ ἐλευθερίας συναλλαγῶν τινῶν ἐπὶ γεωργικῶν προϊόντων καὶ ζώων καὶ αἱ περὶ κληρονομικοῦ δικαίου, αἱ περὶ κοινοχρήστων χώρων καὶ βοσκῶν καὶ ρεόντων ὑδάτων, ὅσον καὶ αἱ περὶ συνεταρισμῶν (ἡμιαναγκαστικῶν καὶ ἀναγκαστικῶν) διατάξεις, αἱ περὶ ἐγγείων βελτιώσεων καὶ πολλαὶ εἰς τὴν ἐποικιστικὴν νομοθεσίαν ἀναγόμεναι διατάξεις καὶ θεσμοί, αἱ περὶ γεωργικῆς ἐπαγγελματικῆς ὁργανώσεως, ἀγροτικῆς πίστεως κλπ. κοινωνοῦσι ἀμφοτέρων τῶν κλάδων ὁμοῦ τοῦ τε ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου γεωργικοῦ δικαίου. Ἐν τῇ καθ' ἕκαστον μελέτῃ τῶν διαφόρων γεωργικῶν θεσμῶν καὶ διατάξεων ὁ νομικὸς θὰ ἀναγάγῃ τοὺς θεσμοὺς τούτους εἰς τὰς οἰκείας γενικωτέρας ἀρχὰς τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ πάντοτε ἐν τῷ εἰδικῷ πνεύματι τοῦ εἰδικοῦ τούτου κλάδου τοῦ γεωργικοῦ

¹) Παράβαλε καὶ τὴν διάκρισιν τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου εἰς ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον, ὡς καὶ τοῦ ναυτικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ εἰς Lyon Caen & Renault, Thaller, Πετιμεζᾶ, Ἀναστασιάδου ἐνθ. ἀν.

²) Βλ. G. Carrara ἐνθ. ἀν. Τόμ. Α'. σελ. 35.

δικαίου πρὸς ἑρμηνείαν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν σχετικῶν κανόνων καὶ διατάξεων καὶ λύσιν τῶν σχετικῶν ζητημάτων.

VII

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων καὶ ἰδίᾳ τῶν περὶ εἰδικότητος καὶ αὐτονομίας τοῦ γεωργικοῦ δικαίου καὶ περὶ τοῦ πφριεχομένου αὐτοῦ καταφαίνεται καὶ τὸ πνεῦμα τὸ διέπον τὸ γεωργικὸν δίκαιον.

Τὸ ἀτομιστικὸν πνεῦμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου (¹) μὲ βάσεις τὴν ἰδέαν τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀτόμου (κυριαρχίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, τοῦ ἰδιοκτήτου ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ, τοῦ δανειστοῦ ἐπὶ τοῦ ὀφειλέτου) καὶ τὴν αὐτονομίαν τῆς βουλήσεως, ἐπιτρεπομένου παντὸς ὅ,τι δὲν ἀπαγορεύεται, εὔρε τὴν δυνατότητα τῆς μεγαλυτέρας πραγματώσεως τοῦ ὑπὸ τὸν ἐκ τῆς καταλύσεως τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος (l'ancien régime) καὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐπικρατήσαντα φιλελευθερισμόν, ὅστις ἐκδηλῶν τὰς τάσεις τῆς ἐπικρατησάσης ἀστικῆς τάξεως (tiers état) ἀνεκήρυξε καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν, ὡς φυσικὸν δίκαιον ἴσον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν (²) καὶ τὴν συμφώνως τῷ νόμῳ δήλωσιν τῆς ἰδιωτικῆς θελήσεως ἰσodύναμον πρὸς τὸν νόμον (³), παράγουσαν ἔννομα ἀποτελέσματα κοινὰ διὰ πάντας ἀνεξαρτήτως τῆς θέσεως τοῦ δηλοῦντος καὶ ἀδυσωπήτως καὶ πολλίκις ἀπανθρώπως δεσμεύουσιν τὸν δηλοῦντα. Ἡ ἰσότης ἐν ταῖς συνιλλαγαῖς μεταξὺ οἰκονομικῶς ἀνίσων ἀνθρώπων (ὁ νομικὸς κομμουνισμός, ὡς ὠνοεισθη) ἐθεωρήθη ὁ μεγαλύτερος θρίαμβος τοῦ πολιτισμοῦ, πρῶδος κολοσσαίᾳ ἔναντι τῆς ἐννόμου ἀνισότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τῶν Μεσαιωνικῶν χρόνων. Τοῦ λοιποῦ οἱ κώδικες τοῦ δικαίου γνωρίζουν τύτους δικαιοπραξίῶν καὶ οὐχὶ τύπους δικαιοπρακτούντων.

Ἡ νεωτέρα ὁμῶς πρῶδος τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ἡ ὅξυνσις τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων, ἡ ἀνάπτυξις τῶν νεωτέρων κοινωνικῶν ἰδεῶν, ὁ αὔξων παρεμβαιτισμὸς τοῦ Κράτους διέβρωσαν τὸ ἐπὶ τῆς ἀπολύτου ταύτης ἐλευθερίας καὶ ἐπικινδύνως ἀφελοῦς νομικῆς ἰσότητος στηριζόμενον οἰκοδόμημα καὶ ἐνεκέντρισαν εἰς τὸ δίκαιον θεσμοὺς ἀλλοιοῦντας τὸν ἀρχικὸν χαρακτῆρα ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καὶ περισσότερον. Ἡ κοινωνιολογικὴ (sociologique) ἢ κοινωνιοκρατικὴ (sociocratique) ἢ κοινωνιστικὴ (socialiste) τάσις τοῦ νεωτέρου δικαίου καθίσταται ἐμφανής. Πάντες οἱ κλάδοι τοῦ δικαίου ἐπηρεάσθησαν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἡ νομοθεσία καὶ ἡ νομολογία (⁴).

1) Βλ. ἀν. σελ. 3.

2) Déclaration des droits de l'homme etc, art. 1, 2.

3) ἄρθρ. 1134 Code Civil.

4) D u g u i t, Τὸ κοινωνικόν, τὸ ἀτομικὸν δίκαιον κλπ. (μετάφρ. Α. Σβώλου) Ἀθήναι 1931.—Τοῦ αὐτοῦ Les transformations générales du droit privé Paris 1920—τοῦ αὐτοῦ Les transformations du droit public, Paris 1913.—J. C h a r m o n t, Les Transformations du droit civil, Paris 1912.—H. G e n y, Science et technique etc Paris 1914—1915.—τοῦ αὐτοῦ Méthodes d'interpreta-

Τὸ ἰδανικὸν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης (¹) τείνει νὰ ἐπικρατήσῃ τῶν ἀτομιστικῶν ἰδεῶν.

Ἄλλ' ἢ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ πολιτικῇ τῆς ρυθμιστικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Κράτους ἐπὶ τῆς οἰκονομίας δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς ἄρσιν κοινωνικῶν ἀδικιῶν, πρὸ τῶν ὁποίων τὸ δίκαιον ἀντιπαρήρχετο μὲ τὴν παλαιὰν ρῆσιν *dura lex tamen lex*, ἀλλὰ διαμορφοῖσα τὸν ἐθνικοοικονομικὸν βίον, τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν εἰς οἰκονομικὴν μονάδα τῆς διεθνοῦς οἰκονομικῆς ζωῆς χρησιμοποιοεῖ τὸ δίκαιον διὰ τὴν ἐπίτευξιν ὠρισμένων ἀνωτέρων τοῦ ἀτόμου ἐθνικοοικονομικῶν σκοπῶν.

Οὕτω τοῦ θετικοῦ δικαίου σκοπὸς δὲν τίθεται πλέον ἀπλῶς ἡ ἐξασφάλις τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ἐλευθέρως του δράσεως, κατὰ τὸ Καντιανὸν δόγμα τοῦ φιλελευθερισμοῦ (²), ἀλλὰ σκοπὸς πρακτικὸς, ὅστις ὅμως δὲν εἶναι ἀτομιστικὸς, ὁ καθορισμὸς τοῦ κύκλου τῶν συμφερόντων τῶν ἀτόμων (³) καὶ μόνον ἡ ἐξυπηρέτησις αὐτῶν, οὔτε ἀπλῶς ἡ παθητικὴ ἐξυπηρέτησις τῆς ἐξελίξεως τοῦ πολιτισμοῦ (⁴), ἀλλὰ σκοπὸς θετικῶς ὑπερατομικὸς, ἐξυπηρέτησις τῶν ἀνωτέρων συμφερόντων τοῦ συνόλου, τῶν εἰδικῶν συμφερόντων ἐκάστου ἐθνικοοικονομικοῦ κλάδου ἐντὸς τοῦ συνόλου, καὶ τῶν συμφερόντων τῶν ἀτόμων ἐντὸς τῶν ἀνωτέρων τούτων συμφερόντων.

Ἡ ἐξυπηρέτησις οὕθεν καὶ ἡ προαγωγή τῶν εἰδικῶν συμφερόντων ἐκάστου κλάδου τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας ἀποτελεῖ τὰς πρώτας βάσεις τῶν εἰδικῶν κλάδων τοῦ δικαίου, ἐν συναρτήσει καὶ πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ συνόλου, ὡς ὁργανικοῦ ὅλου τῶν διαφόρων ἐθνικοοικονομικῶν κλάδων καὶ πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἀτόμων. Ἡ διάκρισις τῶν κλάδων τοῦ δικαίου κατὰ τὸ εἰδικὸν περιεχόμενον τῶν ὑπηρετουμένων συμφερόντων καὶ συναφῶς ρυθμιζομένων σχέσεων πρωτεύει τῆς πάσαις διακρίσεως τοῦ δικαίου εἰς ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον, ἐκάστου εἰδικοῦ δικαίου κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα διαμορφούντος κανόνας ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ ἅμα καὶ δημοσίου δικαίου. Οὕτω διειοργώθησαν τὸ ἐμπορικόν, τὸ ναυτικόν, τὸ βιομηχανικόν, τὸ ἐργατικόν, τὸ γεωργικόν, τὸ δασικόν δίκαιον κλπ.

Τὸ γεωργικὸν δίκαιον ἀφορῶν τὸν βασικὸν διὰ πᾶσαν οἰκονομίαν

tion etc. Paris 1919 (Τόμ. 2).—L é f u r, Droit individuel et droit social, «Archives de philologie du droit et de sociologie juridique» 1931 σελ. 383.—
Κ. Σ ο ύ ρ λ α Αἱ ἀτομιστικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀντιλήψεις ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ.
Ἀθῆναι 1934.

1) Βλ. L é o n B o u r g e o i s, La solidarité, Paris 1897.—G. B o u g l é, Le solidarisme, Paris 1907.

2) Βλ. E. K a n t, Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, Εἰσαγωγή.

3) J h e r i n g, Zweck im Recht, Leipzig 1898 ἐκδ. 3η.

4) Κατὰ τὸν δὲ τοῦ J e h r i n g ἀντίπαλον J. K o h l e r, ἐνθ. ἀν. καὶ Lehrbuch der Rechtsphilosophie, Berlin 1909.

κλάδον τῆς γεωργίας, ἐνώνει εἰς σύστημα ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου δικαίου τοὺς κανόνας αὐτοῦ ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων τῶν γεωργῶν, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς συντηρήσεως. ἐξασφαλίσως καὶ προαγωγῆς τῆς γεωργίας. ὥς ἐθνικοοικονομικοῦ κλάδου. *Ἡ νομικὴ ρύθμισις τῶν γεωργικῶν σχέσεων. ὥς καθωρίσθησαν ἀνωτέρω, κινεῖται κατὰ τὴν γραμμὴν τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν συμφερόντων τῆς γεωργίας, ὥς ἐθνικοοικονομικοῦ κλάδου, καὶ ὑπὸ τὸν πρακτικὸν καὶ θετικὸν τοῦτον σκοπὸν ρυθμίζονται αἱ ἀτομικαὶ σχέσεις τῶν ἰδιωτῶν γεωργῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν πολιτείαν. Ἄν εἶνε ἀτομιστικὸν δίκαιον, ἀλλὰ κοινωνικοοικονομικόν. Αἱ ἀναγνωρίζομεναι εἰς τὰ πρόσωπα ἔξουσίαι ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ ἐπὶ προσώπων, τὰ ἐμπράγματα δικαιώματα, οἱ ἐνοχικοὶ δεσμοί, τὰ κληρονομικὰ δίκαια καὶ αἱ σχέσεις πρὸς τοὺς δημοσίους ὁργανισμοὺς ὑπάρχουν, ἐφ' ὅσον ἐξυπηρετοῦν καὶ τὸ συμφέρον τῆς γεωργίας. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο τίθενται, ἐξημενύονται, ἐφαρμόζονται οἱ γραπτοὶ κανόνες τοῦ γεωργικοῦ δικαίου καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀναγνωρίζονται, διατηροῦνται, μεταπλάσσονται καὶ προσαρμόζονται καὶ οἱ ἄγραφοι κανόνες αὐτοῦ (γεωργικὰ ἔθιμα). Τοῦτο εἶναι τὸ εἰδικὸν πνεῦμα τοῦ γεωργικοῦ δικαίου, διάφορον καὶ πρὸς τὸ τοῦ ἐμπορικοῦ, ναυτικοῦ, βιομηχανικοῦ, ἐργατικοῦ κλπ. Διὰ τοῦτο καὶ πλείστοι κανόνες αὐτοῦ εἶναι κινόνες ἰδιωτικοῦ ἔμα καὶ δημοσίου δικαίου πρὸς συμβιβασμὸν ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων (ἐθνικοοικονομικῶν) συμφερόντων. Διὰ τοῦτο ἡ κυριαρχία τοῦ ἰδιοκτῆτου ἢ τοῦ καλλιεργητοῦ ἐπὶ τῆς γῆς του δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἡ ἐλευθερία τῆς χρήσεως τῆς γῆς, ἡ ἐλευθερία τῆς καλλιεργείας περιωρισμένη, ἡ ἔξουσία ἐπὶ κοινοχρήστων χώρων, βοσκῶν, ρεόντων ἢ πηγῶν ὑδάτων ἰδιότυπος, ἡ ἐλευθερία τῶν συναλλαγῶν ἐπὶ γεωργικῶν προϊόντων περιωρισμένη. ἡ ἐλευθερία τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου διάφορος τοῦ κοινοῦ ἱστικοῦ δικαίου, ποικίλαι δὲ διατάξεις γεωργικῆς προνοίας, ἀγροτικῆς πίστεως, γεωργικῶν ἀσφαλίσεων, ἀγροτικῆς ἀστυνομίας, γεωργικῆς ὁργανώσεως ἐπαγγελματικῶς καὶ οἰκονομικῶς, γεωργικῆς διοικήσεως δημιουργοῦν δικαιώματα καὶ ἐπιβάλλουν ὑποχρεώσεις ἐπὶ τῶν γεωργῶν. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῶν θετικῶν τούτων διατάξεων, ὥς προκύπτει τοῦτο ἐκ τῶν νεωτέρων γεωργικῶν νόμων ἐξημενύονται καὶ ἐφαρμόζονται καὶ παλαιότεροι κανόνες τοῦ κοινοῦ δικαίου ἐν σχέσει μὲ τὴν γεωργίαν. Πᾶσα σχετικὴ πρὸς τὴν γεωργίαν διάταξις ἐξημενύεται ἐντὸς τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πλαισίου τούτου· προσαρμόζεται, διαπλάσσεται, διατηρεῖται ρητῶς ἢ σιωπηρῶς διὰ τῆς νομοθεσίας ἢ τῆς νομολογίας, ἐφ' ὅσον δύναται νὰ συμβιβῇ τὰ ἀτομικὰ γεωργικὰ συμφέροντα πρὸς τὸ συμφέρον τὴν γεωργίαν. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐδημιουργήθη, ζῇ, ἐξελίσσεται, διαπλάσσεται τὸ γεωργικὸν δίκαιον, ὥς εἰδικὸς κλάδος τῆς νομοθεσίας. Ἐπιστημονικὴ τοῦ νομικοῦ μελέτη τῶν κανόνων τοῦ γεωργικοῦ δικαίου, συναγωγή τῶν γενικῶν του ἀρχῶν, κατσκευαί ἐν τῇ λύσει τῶν ἀναρριμένων ζητημάτων ἐν τῷ, ὥς ἄνω, πνεύματι τοῦ εἰδικοῦ τούτου κλάδου τοῦ δικαίου, ἀποτελοῦν τὸ γεωργικὸν δίκαιον, ὥς κλάδον τῆς ἐπιστήμης. Τὸ

ἴδιον τοῦτο τοῦ γεωργικοῦ δικαίου πνεῦμα εἶναι καὶ ἀπόδειξις τῆς αὐτονομίας του.

VIII

Τὸ γεωργικὸν δίκαιον, μὲ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα, σχετίζεται πρὸς τοὺς ἄλλους κλάδους τοῦ δικαίου. Τὸ ἰδιωτικὸν γεωργικὸν δίκαιον θὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ ἀστικού δικαίου κατὰ μέγα μέρος. Πλὴν τῶν γενικῶν ἀρχῶν αὐτοῦ, περὶ προσώπων, δικαιωμάτων, νομικῶν γεγονότων, δικαιοπραξιῶν, παραγραφῆς κλπ. τὸ ἐμπριέγματον δίκαιον ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν πηγὴν τοῦ ἰδιωτικοῦ γεωργικοῦ δικαίου, ὡς τὸ ἐνοχικὸν ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν πηγὴν τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου. Ἀλλὰ τότε ἐμπριέγματον, τὸ ἐνοχικὸν καὶ τὸ κληρονομικὸν ἀκόμη δέον νὰ ἐξημενεύωνται καὶ ἐφαρμόζωνται εἰς τὰς γεωργικὰς σχέσεις κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ γεωργικοῦ δικαίου. Πολλοὶ νεώτεροι γεωργικοῦ δικαίου νόμοι ἄλλως τε ἐξυποποίησαν πλείστας τῶν διατάξεων τούτων τοῦ κοινοῦ δικαίου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς γεωργούς καὶ τὴν γεωργικὴν ἰδιοκτησίαν καὶ οἰκονομίαν των. Μετὰ τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου ἐλάχιστα σχετίζεται τὸ γεωργικὸν δίκαιον, ὃ γεωργὸς κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν αὐτοῦ δὲν εἶναι ἔμπορος. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον δὲν θεωρεῖ ἐμπορικὴν πρᾶξιν τὴν πώλησιν τῶν προϊόντων τοῦ ἰδίου κτήματος (¹) τοῦ γεωργοῦ, οὔτε ἡ ἀγορὰ γλεύκους πρὸς ἀνίμιξιν μὲ τὸ ἴδιον τοῦ ἀγρότου ἀποτελεῖ ἐμπορικὴν πρᾶξιν, οὔτε ἡ ἀγορὰ σπάρων πρὸς ἐκτροφήν μεταξοσκωλήκων (²), οὔτε ἡ ἀγοραπωλησία ἀκινήτων ἀποτελεῖ ἐμπορικὴν πρᾶξιν (³), οὔτε ἡ ἀγροτικὴ πίστις ὀμιλοῦνται πρὸς τὴν ἐμπορικὴν, οὔτε οἱ ὑπὸ τύπον ἑταιριῶν συνιστώμενοι συνεταιρισμοὶ πρὸς ἐνέργειαν ἀποστραγγίσεων (syndicats) κλπ. ἀποτελοῦσιν ἐμπορικὰς πράξεις, ὡς πρὸς τοὺς μετέχοντας(⁴).

— — —

1) Ἄρθρ. 612 Γαλλ. Ἐμπορ. Νόμον καὶ ἄρθρ. 2 τοῦ ἀπὸ 2 Μαΐου 1835 νόμου περὶ ἀρμοδιότητος τῶν Ἐμποροδικείων.

2) Βλ. καθ. C. Valeri Il diritto commerciale e l'agricoltura ἐν «Rivista di diritto agrario» 1923 Νο 1 σελ. 1, Νο σελ. 259 καθ. F. Luzzatto ἐξ ἀφορμῆς τοῦ σχεδίου τοῦ νέου ἐμπορικοῦ Ἰταλικοῦ κώδικος: L'agricoltura ed il progetto di nuovo codice di commercio «Rivista di diritto agrario» 1932 Νο 1 σελ. 12 καὶ καθ. Luigi Luzzatti, προέδρου τῆς ἐκ τοῦ ἔμπορ. κώδικος ἐπιτροπῆς τῆς Γερουσίας: Il codice di commercio e l'agricoltura αὐτόθι Νο 3 σελ. 249 καὶ καθηγ. C. s. Vivante. La riforma del codice e l'agricoltura αὐτόθι Νο 4 σελ. 414 καὶ A. Gràziani Il codice di commercio in relazione all'agricoltura αὐτόθι σελ. 425.

3) Βλ. ἀν. σημ. 1.

4) Βλ. ἀν. σημ. 2. Ἡ τοῦ ἄρθρ. 12 τοῦ νόμου 602 περὶ συνεταιρισμῶν διάταξις «ὁ συνεταιρισμὸς ἔχει ἐμπορικὴν ἰδιότητα», καθ' ἣν καὶ οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ οὕτω εἶναι πρόσωπα ἐμπορικὰ δὲν καθιστᾷ καὶ τοὺς γεωργούς τοὺς μετέχοντας τοῦ συνεταιρισμοῦ ἐμπόρους. Αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄρθρ. 12 ἀπαγορεύει τὴν ἀπαγγελίαν προσωπικῆς κρητῆσεως κατὰ τῶν μελῶν διὰ χρῆν τοῦ συνεταιρισμοῦ. Θὰ ἦτο περιέργον ὃ πωλῶν τὰ προϊόντα τοῦ ἀγροῦ τον γεωργὸς νὰ μὴ εἶναι ἐμπο-

Καὶ ἄλλοτε ἐν Γαλλίᾳ (1865) (1) καὶ ἐσχάτως ἐν Ἰταλίᾳ (2) ἐπροτάθη νὰ περιληφθῇ καὶ τὸ γεωργικὸν δίκαιον εἰς τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον, ἀλλ' ἀπεκρούσθη οὐχὶ διὰ τὴν «βάρβαρον ἔκφρασιν: ἐμπορικοποίησις τῆς γεωργίας», ὡς φρονοῦσαν οἱ Lyon Caen & Rénault, διότι εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἔννοιαν ἡ ἐμπορικοποίησις αὕτη ἐπραγματοποιήθη σήμερον, τῶν παραγομένων γεωργικῶν προϊόντων ὧν οὐχὶ ἀξία χρήσεως πρὸς ἄμεσον ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ παραγωγοῦ, ἀλλ' ἐμπορεύματα, τοῦ παραγωγοῦ οἷτω ἐξαρτωμένου ἐκ τῆς ἀγορᾶς, ἀλλ' ἀπεκρούσθη διὰ τὴν εἰδικὴν φύσιν τῶν γεωργικῶν ἔργων, δι' ἃ εἰδικοὶ κανόνες διαφόρου τῶν τοῦ ἐμπορικοῦ πνεύματος δέον νὰ ἐφαρμοσθῶσι (3). Ἡ οἰκονομία τοῦ γεωργοῦ εἶναι μᾶλλον καὶ κυρίως οἰκονομία ἐν τῇ ἀρχαίᾳ σημασίᾳ τοῦ ὅρου καὶ ὀλιγώτερον ἐπιχειρήσις ἐν τῇ καπιταλιστικῇ ἐννοίᾳ, ἣν ἔχει ὑπ' ὄψει τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον. Τοῦτο δὲ κατὰ μείζονα λόγον συμβαίνει εἰς καθιεστὼς μέσης καὶ μικρᾶς ἰδιοκτησίας. Ὁ γεωργὸς δὲν δύναται νὰ ἔχη τὸ κερδοσκοπικόν, τυχοδιωκτικόν (aventurier) ὡς τὸ ὠνόμασεν ὁ Sombart (4) πνεῦμα, ὅπερ χαρακτηρίζει τὸν ἔμπορον, διότι δὲν δύναται νὰ ἀλάσση τόπον, ἐπάγγελμα, εἶδος παραγωγῆς, τρόπον συνθέσεως τῆς ἐκμεταλλεύσεώς του, ὡς ὁ ἔμπορος καὶ ὁ βιομήχανος ἐν πολλοῖς ἀκόμη, τὰ δὲ διατιθέμενα εἰς τὴν οἰκονομίαν του κεφάλαια καὶ ἐργατικαὶ χεῖρες εἶναι περιορισμένης ἐκ τῶν προτέρων ἀποδοτικότητος, ἐκ τῆς ἐγγενοῦς παραγωγικότητος τοῦ ἀγροκτήματος, ὡς συμβαίνει εἰς πᾶσαν ὀργανικὴν παραγωγὴν, παράγουσαν ὑπὸ τὸν γνωστὸν νόμον τῆς φθινούσης ἀποδόσεως (5).

Μὲ τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ ἰδίως τὸ Διοικητικὸν (γεωργικὴ διοίκησις, ἀστυνομία ὑδάτων, ἀγροφυλακὴ) εὐρίσκεται ἐπίσης εἰς στενὴν σχέσιν τὸ δημόσιον γεωργικὸν δίκαιον καὶ ἐπὶ ἐκείνων κυρίως στηρίζεται μὲ τὴν εἰδικὴν σημασίαν, ἣν ἔχουσιν αἱ γεωργικαὶ σχέσεις καὶ μὲ τὸ εἰδικὸν πνεῦμα τοῦ γεωργικοῦ δικαίου καὶ τὸν εἰδικὸν σκοπὸν παντὸς γεωργοδιοικητικοῦ μέτρου. Εἰς τὸ γενικὸν ποινικὸν δίκαιον στηρίζεται καὶ τὸ ποινικὸν μέρος

ρος καὶ νὰ καθίσταται τοιοῦτος ἐὰν ἀποτελῇ λ. χ. μέλος γεωργικοῦ συνεταιρισμοῦ κοινῆς πωλήσεως προϊόντων. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω νόμου πρόδοσις ἐμπορικότητος εἰς τὸν συνεταιρισμὸν σκοπεῖ μόνον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν τήρησιν ἐμπορικῶν βιβλίων, τὰ μέσα ἀποδείξεως ἐν δίκῃ, τὴν πτώχευσιν τοῦ συνεταιρισμοῦ βλ. Θ. Πετιμεζᾶ ἐνθ. ἀν. I σελ. 170.—Π. Πέρδικα, Ἑρμηνεία τοῦ Ἑμπορικοῦ νόμου, Ἀθήναι 1930. Α' σελ. 62.—contra Ἀναστασιάδης ἐνθ. ἀν. Α' σελ. 164.

1) Lyon Caen & Rénault ἐνθ. ἀν. τομ. Α' σελ. 125.

2) Βλ. ἀν. σημ. 2.

3) Ἐκ τῶν λόγων τούτων ἀπεκρούσθη ἡ προταθεῖσα αὕτη συγχώνευσις καὶ ἐν Ἰταλίᾳ (βλ. ἀν. σημ. 2 καὶ G. Carrara, Corso di diritto agrario. [Τόμ. Α' σελ. 208.

4) Βλ. τὴν ἀνάπτυξιν τούτου ἐν W. Sombart, Le bourgeois (Γαλλ. μετάφρ.) Paris. 1926.

5) Βλ. καὶ G. Carrara ἐνθ. ἀν.

τοῦ γεωργικοῦ δικαίου (ἀγροτικὰ ἀδικήματα, παραβίσεις ἀστενομικῶν καὶ γεωργικῆς διοικήσεως διατάξεων), ὡς καὶ εἰς τὸ ἐν γένει Δημοσιονομικὸν δίκαιον (Finazrecht) καὶ ἰδίᾳ τὸ φορολογικὸν (Steuerecht) στηρίζεται τὸ δίκαιον τῆς ἐγγείου καὶ γεωργικῆς φορολογίας, ἡ ἐπὶ τῆς ὁποίας τήρησις τοῦ γεωργικοῦ δικαίου ἔχει ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὴν καθόλου γεωργίαν ὑπὸ τὸν σημερινὸν ρόλον τῆς κοινωνικῆς φορολογικῆς πολιτικῆς ἐν τῷ συγχρόνῳ Κρατικῷ παρεμβατισμῷ (*).

IX

Ἄλλ' ἂν αἱ σχέσεις τοῦ γεωργικοῦ δικαίου εἶναι τοσοῦτον στεναὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς κλάδους τοῦ δικαίου καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου καὶ τοῦ δημοσίου, ἐπὶ τῶν βάσεων τῶν ὑποίων θεμελιούται καὶ ἔκ' αὐτῶν πλαισιούται τὸ γεωργικὸν δίκαιον μὲ τὸ οἰκείον ὅμως αὐτῷ πνεῦμα, οὐχὶ στενωτέραι εἶναι αἱ σχέσεις αὐτοῦ μὲ τὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν γεωργικὴν πολιτικὴν.

Ἀφ' οὗ τὸ γεωργικὸν δίκαιον ἀφορᾷ τὰς γεωργικὰς σχέσεις τὰς ἐκ τῆς οἰκονομίας τοῦ ἀγροκτήματος κατὰ βάσιν προκυπτοῦσας, ἡτοι ρυθμίζει σχέσεις οἰκονομικοῦ περιεχομένου εἶναι φανερόν ὅτι ἡ πλήρης κατανόησις τοῦ ὀρθοῦ πνεύματος τῆς νομικῆς ρυθμίσεως ἡρτηται ἐκ τῆς πλήρους γνώσεως τῆς οἰκονομικῆς σημασίας αὐτῶν. Ἡ γεωργικὴ οἰκονομία ὡς εἰδικὸς (spezielle) καὶ ἐφαρμοσμένος (angewandte) κλάδος τῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς (*), μελετῶν τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς κυκλοφορίας γεωργικῶν προϊόντων καὶ ἀγροτικῆς πίστεως παρέχει οὐ μικρὰν συνολὴν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς σημασίας καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νομικῶν ἐπιταγῶν τοῦ γεωργικοῦ δικαίου. Τί ἐν τῇ πλοκῇ τῶν γεωργοοικονομικῶν σχέσεων εἶναι τὸ ἐπικρατοῦν καὶ αἰτιάζον τὰς λοιπὰς οἰκονομικὰς σχέσεις, πῶς ζινοῦνται δυναμικῶς ἐν τῇ γεωργικῇ οἰκονομίᾳ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, ἐν ποίᾳ πλοκῇ τῶν συντελεστῶν τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας παρουσιάζεται ἡ μεγαλυτέρα οὐτῆς πρόδος, πῶς ἀσφαλιζεται καλλίτερον καὶ προάγεται τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα τῶν γεωργικῶν τάξεων, πάντα ταῦτα εἶναι διδάγματα, ἅτινα καὶ ἐν τῇ θέσει τῶν θεσμῶν τοῦ γεωργικοῦ δικαίου καὶ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ καὶ ἐφαρμογῇ αὐτῶν καὶ ἐν τῇ λύσει ζητημάτων ὅπου θεσμοὶ γεωργικοῦ δικαίου συμπλέκονται πρὸς θεσμοὺς τοῦ λοιποῦ δικαίου πιρέρχουν πολυτίμους ὑπηρεσίας. Τὸ δίκαιον εἴτε κατευθυνόμενον ἀναγκάως καὶ κυρίως ὑπὸ τῆς οἰκονομίας, εἴτε ἀποτελοῦν μορφὴν τῶν ἐκάστοτε οἰκονομικῶν σχέσεων, αἵτινες ἀποτελοῦν τὴν ὕλην αὐτῶν (*) στη-

1) Βλ. V. Scialoja ἐνθ. ἀν. καὶ G. Carrara ἐνθ. ἀν.

2) Βλ. Conrad — Hesse. Allgemeine Volkswirtschaftslehre Τόμ. Α', (Jena 1927) σελ. 9.—καθηγ. Carlo Deagoni. Economia Agraria, Milano 1932, Εἰσαγωγή.

3) Βλ. περὶ αὐτοῦ ἰδίᾳ R. Stammler, Wirtschaft und Recht—Berlin & Leipzig 1921 ἐκδ. 4η.—Nardi—Greco, Sociologia giuridica. Roma 1907.

ρίζεται ἐπὶ τῆς οἰκονομίας· καὶ δὲν ὑπάρχει κανὼν δικαίου μὴ ὑπηρετῶν αὐτὴν ἢ ἀντιτιθέμενος εἰς αὐτήν. Ὅταν ὁ ρυθμὸς τῆς οἰκονομίας εἶναι ταχύτερος τοῦ ρυθμοῦ μεθ' οὗ προσαρμόζεται τὸ δίκαιον εἰς αὐτὴν κανόνες αὐτοῦ ἀχρηστεύονται βαθμιαίως ἢ τὸ πνεῦμα των ἀλλοιοῦται ἐν τῇ ἐφαρμογῇ των. Ἡ στενὴ ὄθεν συσχέτισις τοῦ δικαίου πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην καθίσταται ἀκόμη μεγαλυτέρα ἰδίᾳ ἐν κλάδῳ εἰδικῶν εἰδικῶς οἰκονομικᾶς σχέσεις καλουμένων νῦν ρυθμίση.

Ἄλλ' ἡ οἰκονομικὴ ἀνάγκη, ἡ συνείδησις τῆς θύσεως, ἐξελίξεως καὶ δυναμικῆς τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, ὡς οἰκονομικῆς μονάδος, ἀποτελούμενης ἀπὸ εἰδικῶν οἰκονομικῶν κλάδων ὁργανικῶς ἡνωμένους θέτει ἀνώτερα οἰκονομικὰ προβλήματα, ἅτινα τὸ Κράτος καλεῖται νὰ λύσῃ, ὅταν μάλιστα, ὡς σήμερον συμβαίνει, τὸ Κράτος ἐκπροσωποῦν τὴν διαφοροποιημένην κοινωνικὴν ὁλότητα δὲν εἶναι παθητικὸς παρὼγων ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ. Καὶ τὰ προβλήματα ταῦτα σχετικῶς πρὸς τὴν γεωργίαν ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῆς γεωργικῆς πολιτικῆς ὡς κλάδου τῆς ἐθνικοοικονομικῆς πολιτικῆς.

Οὐχὶ ὀλιγώτερον ὄθεν στεναί εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ γεωργικοῦ δικαίου πρὸς τὴν γεωργικὴν πολιτικὴν, ἥτις ἀποτελοῦσα σύνθεσιν τῶν ἐπὶ μέρους ἀναγκαίων πρὸς τὸ συμφέρον τῆς γεωργίας, ὡς κλάδου τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας θεσμῶν ἰθύνει τὸ γεωργικὸν δίκαιον. Τοῦτο στηριζόμενον ἐπὶ τῶν βασικῶν ἀρχῶν μιᾶς συγχρόνου κοινωνικοοικονομικῆς συγκροτήσεως, ἐν ᾧ τῶν συμφερόντων τῶν γεωργικῶν τάξεων, ὡς προκύπτουν ταῦτα ἐκ τῆς γεωργοοικονομικῆς ἀναλύσεως καὶ τοῦ ἀνωτέρου συμφέροντος τῆς γεωργίας, ὡς θέτει τοῦτο ἡ γεωργικὴ πολιτικὴ τοῦ Κράτους ρυθμίζει ἐπὶ κοινωνικῶ σκοπῷ δικαιοσύνης, τάξεως καὶ προόδου τὰς γεωργοοικονομικὰς σχέσεις τῶν γεωργῶν.

Οὕτω τὸ γεωργικὸν δίκαιον εἶναι ζῶν ὄργανον τῆς γεωργικῆς πολιτικῆς, πρὸς συνεχῇ προσαρμογὴν τῆς νομικῆς τάξεως ἐν τῇ γεωργοοικονομικῇ ζωῇ πρὸς τὴν οἰκονομικὴν δυναμικὴν καὶ τὰς γεωπολιτικὰς ἀνάγκας μιᾶς συγχρόνου καὶ ἐν διαρκῇ κινήσει εὐρισκομένης ἐθνικῆς οἰκονομίας. Ἡ στατικὴ ἀντίληψις τοῦ δικαίου στηριζομένη εἰς μίαν στατικὴν ἀντίληψιν τῆς οἰκονομίας, λόγῳ τοῦ βραδέος καὶ ἀφανοῦς ἐν τῷ παρελθόντι ρυθμοῦ τῆς κινήσεώς της σήμερον δὲν εὐσταθεῖ πλέον. Τὸ δίκαιον καλεῖται νὰ ἐπιθέτῃ τὴν νομικὴν αὐτοῦ ἐπιταγὴν καὶ νὰ ρυθμίξῃ συνεχῶς καὶ μεταβλητῶς τὰς σχέσεις, ἅς τροποποιεῖ ἡ οἰκονομία, εἴτε ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῆς ἐξελίξεως, εἴτε ἐκ τῆς συστηματικῆς αὐτῆς ἀλλοιώσεως ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ οἰκονομικῶς δρῶντος ἀνθρώπου. Τὸ γεωργικὸν δίκαιον καλεῖται νὰ δράσῃ ἐν τῇ εἰδικῇ σφαίρᾳ τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας καὶ γεωργικῆς πολιτικῆς. Μὴ κατανόησις τοῦ εἰδικοῦ πνεύματος τοῦ γεωργικοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐννοίας τῆς συναρτήσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν καὶ πολιτικὴν, τυπολογικὴ αὐτοῦ ἐφαρμογὴ, ἐφαρμογὴ παλαιῶν θεσμῶν οὐχὶ ἐν τῷ συγχρόνῳ πνεύματι καὶ μὴ συστηματοποίησις τῶν γεωργικῶν θεσμῶν ἀποτελεῖ ἐμπόδιον ἐπιζήμιον εἰς τὴν γεωργοοικονομικὴν ζωὴν μιᾶς χώρας. Τοῦναντίον ἡ

ἐφαρμογή τῶν κανόνων τοῦ γεωργικοῦ δικαίου ἐν τῷ ρηθέντι πνεύματι αὐτοῦ, ἡ συστηματοποίησις τῶν διατάξεων τῆς εἰδικῆς ταύτης νομοθεσίας καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς θεωρίας αὐτῶν ἀνοίγει στάδιον ἐν τῇ δικαιονομικῇ ταύτῃ ἐνεργείᾳ, ὅπερ συντείνει οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν πρόοδον τῆς γεωργίας καὶ τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας καὶ ἀγροτικῆς κοινωνίας.

X

Ἐπὶ τῇ βίσει τῶν ἀνωτέρω τὸ Ἑλληνικὸν γεωργικὸν δίκαιον στηρίζεται ἐπὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου (¹) ὡς ἀστικοῦ δικαίου καὶ τοῦ διοικητικοῦ καὶ δημοσιονομικοῦ, ὡς καὶ τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τῶν νεωτέρων γεωργικῶν νόμων τῶν τροποποιησάντων τὸ ἰδιωτικὸν καὶ τὸ δημόσιον. Τοιούτοι νόμοι κυρίως εἶναι ὁ νόμος 281 περὶ σωματείων, ὁ νόμος 602 περὶ συνεταιρισμῶν, τὸ Ν. Α. 29 Μαΐου 1923 περὶ γεωργικοῦ ἐνεχρύρου καὶ γεωργικοῦ ἐνεχυρογράφου, ὁ νόμος 1954 περὶ πλασματικοῦ ἐνεχρύρου καπνῶν, ὁ ἀγροτικὸς νόμος καὶ οἱ ἐμφυτευτικοὶ (ν. 2189 τοῦ 1920), οἱ νόμοι περὶ ἀπαλλαγῆς ἀκινήτων Κερκύρας ἀπὸ τῶν βαρυνόντων αὐτὰ βαρῶν (νόμος ΑΝΔ' περὶ Κερκύρας καὶ λοιποὶ νόμοι περὶ Λευκίδος, Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου), ὁ νόμος 884 περὶ καλλιερθείας ὀρύξης, νόμος 2107 περὶ ἀπαγορεύσεως καλλιερθείας χασίσ, ὁ νόμος 2276 περὶ κατασκευῆς καὶ ἐμπορίας ὄξους, ὁ νόμος 3755 περὶ ἐλαίου καὶ σποροελαίων, ὁ νόμος 4660 περὶ ἀπαγορεύσεως καλλιερθείας καπνοῦ, ὁ νόμος 5266 περὶ συλλογῆς καπνοῦ, ὁ νόμος 4263 περὶ ἐμπορίας σταφυλῶν, ὁ νόμος 4672 περὶ ρυθμίσεως ἀγοραπωλησίας καπνῶν, ὁ νόμος Γ'ΟΑ' περὶ ἀπαγορεύσεως θειώσεως καπνοφυτείδων, τὸ Δ. 23 Μαρτίου 1934 περὶ ἀπομειώσεως φυσικῆς φύρας νωποῦ τυροῦ, τὸ Δ. 28 Νοεμβρίου 1934 περὶ ἰδρύσεως προτύπων ἰδιωτικῶν κτηματίων, τὸ Ν. Α. 28 Ἰουνίου 1933 περὶ ἐξασφαλίσεως δικαιωμάτων τοῦ δημοσίου ἐπὶ ἀποκαλυπτομένων γαιῶν ὡς καὶ ὅμοιον Ν. Α. περὶ δισθέσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως ἀποστραγγιζομένων γαιῶν, ὁ Νόμος 5693 περὶ ἐπιβολῆς ἐλέγχου κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν γεωργικῶν προϊόντων, ὁ νόμος 5876 περὶ ἀγροτικῶν χρεῶν, ὁ νόμος 6238 περὶ βελτιώσεως τῆς μελισσοκομίας, τὸ Ν.Α. 24 Δεκεμβρίου 1931 περὶ μέτρων προστασίας τῆς ἐλαιοπαραγωγῆς, ὁ νόμος 1379 περὶ ρεόντων ὑδάτων, ὁ νόμος 2262 περὶ ἀπαλλοτριώσεως πηγαίων ὑδάτων καὶ 2853, 5079 περὶ ὑδραυλικῶν ἔργων καὶ ὑδραυλικῶν πηγαιῶν ὑδάτων καὶ 2853, 5079 περὶ ὑδραυλικῶν ἔργων καὶ ὑδραυλικῶν πηγαιῶν ὑδάτων, οἱ διάφοροι νόμοι περὶ σταφίδος, οἱ νόμοι περὶ ἰδρύσεως Ὑπουργείου Γεωργίας καὶ Γεωργικῆς διοικήσεως, περὶ νομογεωπόνων καὶ νομοκτηνιάτρων, περὶ γεωργικῆς ἐκπαιδεύσεως, περὶ γεωπον. χημείων, περὶ καταπολεμήσεως νόσων τῶν φυτῶν, περὶ φυλλοξήρας, περὶ ἀκρίδων καὶ ἀρουραίων, περὶ καλλιερθείας ὀρύξης, περὶ ὀργανώσεως τῆς σηροτροφίας, περὶ Γεωργικῶν Ἐπιμελητηρίων, Γεωργικῶν Ταμείων, Ταμείων Προνοίας ἐλαιο-

1) Καὶ τῶν τοπικῶν ἀστικῶν κωδίκων Ἰονίου, Σαρμακοῦ καὶ Κρητικοῦ κώδικος διὰ τὴν Ἐπτάνησον, Σάμον καὶ Κρήτην.

παραγωγῆς, Ταμείων Ἀμύνης οἰνοπαραγωγῆς, Γραφείου προστασίας σύκων, Αὐτονόμου Σταφιδικοῦ ὀργανισμοῦ, Ἐθνικοῦ Συνδέσμου Ἀμπελοκτημόνων, Ἰνστιτούτου Βάμβακος, οἱ νόμοι περὶ ἀγροφυλακῆς, περὶ γεωργικῶν ἀσφαλίσεων, περὶ Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς καὶ περὶ ἐμποτείας συνταγισμῶν, οἱ νόμοι περὶ γεωργικῆς φορολογίας, περὶ δενδροφθορᾶς, περὶ ποιμνιοβοσκῆς, περὶ ἀγροτικῶν ἀδικημάτων, περὶ διεθνῶν γεωργικῶν συμβάσεων, κλπ. Οἱ πλεῖστοι τῶν γεωργικῶν τούτων νόμων εἰσῆχθησαν, ὡς εἰκός, μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Γεωργίας (1911, 1917) καὶ τὴν ἔναρξιν ἀσκήσεως γεωργικῆς πολιτικῆς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους (1) καὶ σκοπὸν ἔχουν τὴν διαρρύθμισιν τῶν γεωργοοικονομικῶν σχέσεων τῶν ἀγροτῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἀσκουμένης καὶ βαθμηδὸν συστηματικοῦ μένης γεωργικῆς πολιτικῆς.

Ὡς πρὸς τὰ γεωργικὰ ἔθιμα παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὸ εἰσαγωγικὸν τῆς Βυζαντινῆς νομοθεσίας καὶ ἐξ αὐτῆς τοῦ Ρωμ. Δικ. Α. τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835 ἰσχύον νόμου ἔχουσιν ἐπ.σης καὶ τὰ ἔθιμα ὅσα πολυχρόνιος συνήθεια ἢ δικαστικαὶ ἀποφάσεις καθιέρωσαν, ὅσα δηλ. ἐπεκράτησαν καὶ ἰσχυον μέχρι τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ διατάγματος τούτου τοῦ 1835 κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν γνώμην (2). Τοιαῦτα γεωργικοῦ δικαίου ὅθεν ἔθιμα ἀποτελοῦν ἔτερον ἀνεγνωρισμένην πηγὴν δικαίου. Ἡ ἀστική αὕτη νομοθεσία εἰσῆχθη καὶ ἐν Ἑπειρουθεσσαλίᾳ (1882). Ἐν ταῖς Νέαις Χώραις ταῖς διὰ τῶν πολέμων 1912—1913 κτηθείσαις διὰ τοῦ ἀρθρ. 2 τοῦ νόμου 147 εἰσῆχθη ἡ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύουσα ἀστική νομοθεσία πλὴν τῆς περὶ γαιῶν Ὀθωμανικῆς νομοθεσίας, ἣτις ἐξακολουθεῖ ἰσχύουσα. Εἰσαχθείσης τῆς νομοθεσίας ταύτης, ἀνευ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ Δ. τοῦ 1835 περὶ ἐθίμων δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ μέχρι τῆς εἰσαγωγῆς τῆς (1914) ἰσχύοντα γεωργικὰ ἔθιμα εἴτε τροποποιοῦντα τὴν ἰσχύουσαν Ὀθωμανικὴν νομοθεσίαν περὶ γαιῶν εἴτε συμπληροῦντα αὐτήν, εἴτε ἀντίθετα πρὸς τὸ εἰσαγόμενον Ρ. Δ. καὶ τοὺς νεωτέρους ἀστικοὺς νόμους δέον νὰ θεωρηθῶσιν ἰσχύοντα. Διὰ τοῦ αὐτοῦ νόμου ἐτηρήθη ἐν ἰσχύϊ ὁ Σαμισκὸς ἐν Σάμῳ καὶ ὁ Κρητικὸς ἐν Κρήτῃ ἀστικὸς κώδιξ, ὡς ἄλλοτε διὰ τοῦ ΡΝ' νόμου τοῦ 1866 περὶ εἰσαγωγῆς τῆς Ἑλληνικῆς νομοθεσίας ἐν Ἐπιανήσῳ ἐτηρήθη ἐν ἰσχύϊ ὁ Ἰόνιος Κώδιξ. Ἡ συστηματικὴ ταξινόμησις καὶ μελέτη τοῦ δικαίου τούτου Ρωμ. Δικαίου καὶ νεωτέρων νόμων ἀστικῶν, γεωργικῶν κλπ. ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὸ Διοικητικόν, Ποινικὸν κλπ. δίκαιον καὶ μετὰ τὰ κρατοῦντα γεωργικοῦ δικαίου ἔθιμα ἀποτελεῖ τὸ ἑλληνικὸν γεωργικὸν δίκαιον, ὡς κλάδον τῆς ἐπιστήμης.

1) Βλ. Α. Δ. Σίδερι, Ἡ Γεωργικὴ πολιτικὴ κλπ. σελ. 103 κ. ἐ.

2) Βλ. Κ ρ α σ σ ᾶ Γεν. Διδασκαλίαι § 11.—Μ ο μ φ ρ ᾶ τ ο υ Γεν. ἀρχαὶ § 30, πρὸς ἣν διαφωνοῦσι δεχόμενοι καὶ μετὰ τὸ 1835 γένεσιν ἐθίμων καταργητικῶν τοῦ Ρ. Δ. ὁ Π α π α ρ η γ ὀ π ο υ λ ο ς Γεν. ἀρχαὶ § 26 καὶ ὁ Δ Π α π π ο ὑ λ ι α ς Γεν. ἀρχαὶ ἀστ. νόμου, Ἀθῆναι 1921 σελ. 68.